

1. ЯКЕ МІСТО, ТАКИЙ І ЛІТАК

За всіма законами художнього письма розповідь належить розпочинати з найголовнішої дійової особи — головного героя. Ми ж розпочнемо з особи другорядного плану, яка майже не впливає на сюжет, але дуже симпатична. Цією особою є Василько, людина майже доросла, бо вже наступного року іде в школу. Чи й не вік, скаже якийсь скептик з п'ятого чи шостого класу. Погодимося, вік, може, й не вельми переконливий, але... Василько мало прожив, та чимало бачив. Вже одне те, що він побував у славетному, оспіваному в сотнях пісень і розмальованому в десятках художніх творів місті з незабутньою назвою Одеса, дає йому право дерти кирпатого носа не лише перед ровесниками. Можете уявити, що то за місто, якщо російською мовою має дві літери "С"! Нічого дивного? Та Москва, столиця всієї держави й та з одним "С", а Одеса... Чому? Шофер таксі, в якому Василько їхав з бабусею, пояснив це тим, що Одеса ближче до Європи.

Іще, незважаючи на свій дещо скромний вік, Василько знав майже усі марки автомобілів, що бігають по вулиці, і всі літаки, які тільки показують по телеку. Сюди, в гості до тітки Валентини, вони з бабусею приїхали поїздом, але ж назад Василько настояв на своєму, полетять літаком. Яким саме? А це вже він вибере. Найновішого аеробуса, мабуть, тут ще нема, а сріблястокрилий "ТУ", з будь-яким номером, підійде.

Таксі зупинилося біля одноповерхового приміщення, на дасі якого скляна будка. Тут сідають кукурудзяники. Чого вони сюди приїхали? Це ж не той аеропорт. По телевізору показували зовсім інший. Бабуся розраховується, отже, приїхали. Але ж тут нема таких літаків, на яких погодився б летіти Василько. Шофер, взявши гроші з бабусі і молодика, що сидів попереду, навіть не діждавшись, коли пасажери залишать машину, вийшов і попрямував до натовпу біля приміщення аеропорту, покручуючи ключі від машини на пальці і весело виспівуючи:

— Ка-аму в місто-герой, ка-му в місто-герой?

А тут божя благодать. Ні метушні, ні шарпанини, хоча літній сезон вже розпочався.

Сонце світить справно. Хмари, висушені суховіями, зробилися легенькі, як гусяче пір'я, й летіли кудись за обрій. Погода льотна настільки, що далі вже нікуди.

Прилітають і відлітають тихоходи-літаки. А коли машини працюють добре, то людям і робити нічого. Ніякого тобі клопоту, ніяких непорозумінь чи сварок.

Нудьгує довідкове бюро.

Не чути гвалту біля кас. Дрімає черговий диспетчер, а книгою скарг зацікавилася жирна муха, що потрапила сюди транзитом. За скляною загородкою усміхається чергова, поправляючи обпалені сонцем коси. Співучим голосом повідомляє про те, що давно усім відомо:

— ...Кімната матері й дитини знаходиться у лівому крилі...

Василько звернув увагу на молодика, що їхав з ними. У джинсах із слоником на шкіряній латці ззаду, хода розмашиста, мабуть, спортсмен. У торбї з багатьма кишеньками — ласті. Куди ж він їде? Від моря? А може, він приїжджав на море? Помітивши, що бабуса його кудись настирно тягне, Василько запротестував.

— Нам ще годину чекати, — мовила бабуса, очима вказавши на вивіску вгорі: "Кімната матері й дитини".

— Нас сюди не пустять, — пробурчав Василько, прочитавши вивіску над дверима. — Написано "матері" й "дитини"! А ви — бабуса. І я вже не дитина.

Погодившись на аргументи онука, бабуся повела його до альтанки-буфету. Доки вона щось купувала, Василько спостерігав за опасистим чоловіком, що уплітав товсті сардельки, запиваючи їх пінястим пивом. Бабуся, поставивши тарілку з сардельками на стіл біля цього чоловіка і, щоб заохотити до їжі онука, подала йому виделку й мовила розсудливо:

— Ото їж гарненько, як ось дядя, і будеш сильний!

— Він не сильний, — відказав Василько, зиркнувши на "колобка" з-під лоба, — він надутий.

"Колобок" закашляв, давлячись сарделькою, тоді посварився товстелезним, як сарделька, пальцем на Василька й додав жіночим дискантом:

— Поговори мені, вундеркінд!

Ні, тут все несерйозне, починаючи з алей та приміщення й кінчаючи самими літаками. Та й льотчики не кращі, мабуть, ще вчора з школи. Таких Василько в себе вдома називав на "ти", як приятелів. Тільки й назви що льотчики, та ще й з планшетами — соколи! А пасажирі!.. Окрім Василька з бабусею, публіка несерйозна... Баба з двома плетеними кошиками, певне, привозила харчі синочкові чи доньці, міліціонер — такий же молодий, як і льотчики, дідусь з костуром, загнутим вгорі. Сам у довгополому піджаці в той час, коли в тенісці потом обливаєшся. Понапихав чогось у бокові кишені і став товщий за тітку з кошиками. Та ще молодик, що їхав з ними в одному таксі.

Льотчики самі повели пасажирів до свого агрегату що, соромлячись власного вигляду, стояв на розчепірених лапах-шасі. Один з льотчиків витяг з-під коліс колодки й почав звільняти машину від мотузків, якими вона була прив'язана до забитих у землю паколів.

— Це для чого, щоб вітром не здуло? — зловтішно мовив Василько, коли повз нього проходив один з льотчиків. А сам відвернувся, щоб і очі не бачили це чудо техніки.

— Чого набурмосився, — смикала за руку бабуса. — Вже літак йому не такий! Прямо сил моїх нема! Щоб я хоч раз куди поїхала з тобою!..

Несерйозною драбиною з металевих прутиків льотчик піднявся на три вершки від землі, відкинув легенькі і дзвінкі дверцята з алюмінію й вигукнув так урочисто, ніби запрошував до космічного корабля:

— Прошу!

Нічого іншого не залишалось, як проковтнути образу й підкоритися долі. Може, й ще б повагався, так міліціонер над головою. На випадок непорозуміння він же обов'язково втрутиться і буде на боці бабусі.

Неохоче піднявся в літак, сів на вузьеньку лаву під стіною — теж якесь хистке й ненадійне, бо з дюралі, відкидне, тимчасове. Почав оглядати літак з середини. Металеві ребра стін, квадратики потьмянілих заклепок, уздовж стіни поза спиною з десятків сталевих тросиків тягнуться від хвоста до кабіни.

Як же льотчики пробиратимуться до себе в кабіну, коли все тут завалене майже до стелі ящиками? Виходить, просто. Один з них подерся вгору й рачки проліз під стелею. Другий, оглянувши пасажирів, що всілися на лавах попід стінами, дістав звідкілясь сірі пакети з грубого паперу й почав роздавати. Василькова бабуса запитала, для яких це потреб?

— Для всяченських, — відказав дід. Він повісив свого костура гогулиною за один з тросів на стіні й почав розкладати в пакунок яблука, дістаючи з кишень піджака.

Всі троє льотчиків зайняли свої місця в кабіні. Тоді над ящиками з'явилася чубата голова одного з них і заговорила влєсливим жіночим голосом:

— Громадяни пасажири, прошу уваги! Екіпаж літака АН-2 радий вітати вас на борту нашого лайнера! — і чомусь зупинив свій погляд на обличчі Василька, який не міг приховати критичного виразу. — Рейс виконує чорноморський екіпаж. Командир екіпажу льотчик найвищого класу Анатолій Петрович Синиця. На зльоті й під час посадки у салоні не курити і не... сміятись! — і посварився пальцем на Василька. — Ноу смокінг!..

— У салоні!.. — зневажливо буркнув Василько.

Запрацював двигун, замигтів пропелер, машину затрясло, як у пропасниці. Та злетіли й почали набирати висоту нормально. Однак вгорі, мабуть, вітер був сильніший, літак почало погойдувати. Скрипіли ящики з чимсь важким. Пасажири то нахилялися, ніби намагалися стати рачки, то билися спинами об ребристу стіну фюзеляжу. Старий хапався за свою палицю, зачеплену, за трос, зависав на ній, і літак в той момент чомусь завалювався на ліве крило.

Над ящиками знову з'явилася чубата голова льотчика.

— Діду! — закричала вона, щоб пересилити гуркіт двигуна. — Що за жарти? А ну зніміть свій костур з тяги, ви ж нас збиваєте з курсу!

Старий зняв свою "третю ногу" з троса, й літак полетів більш упевнено. Однак пасажири вже розм'якли. Тепер навіть тихе й непомітне погойдування вимагало їх звертатися до тих пакетів, які було видано заздалегідь. Старий почав вибирати з свого пакета яблука й перекладати їх назад, в кишені піджака.

В Городище прибули за розкладом. Молодик, що летів з ластами в торбі за спиною, піймавши таксі в аеропорту запросив і бабусю з Васильком. Хоча їм розмовляти ні про що, та молодик, мабуть, відчув якусь близькість до них, оскільки й там їхали в одній машині. На Василька він не звертав якоїсь особливої уваги, і хлопець теж до нього не придивлявся. А жаль, бо це була не остання їхня зустріч.

2. "ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ"

Василько давно помітив, що коли ти почав дивитися футбол у себе дома, то додивитися можеш у сусідів. З кожного відчиненого вікна свого чи іншого будинку чути одне й те ж саме, або один матч, або голос співака чи співачки, або кіно. Передачі однакові, але люди їх дивляться різні. Цього вечора демонструвався кінофільм "Червоне і чорне". Василько порадував татка і маму своїм приїздом і відпочивав від відпочинку у курортному місті.

Забравшись на канапу з ногами й поглядаючи на екран, він мав у голові свої думки. Не міг змиритися з тим, що до них у місто можуть літати лише неповноцінні літаки, бо для справжніх, як сказав дядько Микита, — молодик з ластами в торбі, немає бетонки. Всього навсього! "Ось прославимо своє місто, — обіцяв той спортсмен. — Тоді й на нас звернуть увагу". А як? Якби ж хтось з цього міста полетів у космос чи придумав якусь дивну машину... Він би й сам погодився летіти на місяць і далі, аби місто Городище написали на карті крупними літерами. Без цього бетонки не буде...

А на екрані тим часом коїлося чудне й незрозуміле. Гарна молода тітка у старовинному білому вбранні вночі вийшла на балкон з ножицями в руках. Підняла руку до голови, чик — і пухната коса впала у її підставлену руку.

Жінка нахилилася через бильце й сказала комусь тихим, хворобливим голосом:

— Це тобі посилає твоя служниця на знак вічної вдячності. Я відрікаюся від свого розуму, будь моїм повелителем!

Молодий дядько в білих панчохах, така була колись мода, впіймав ту косу і притулив до губів. Тоді помахав рукою тій жінці й чкурнув у кущі, ніби злодій.

Неподалік від телевізора, на столі, світилася настільна лампа з прозорим зеленим абажуром, від якого обличчя Володі, Василькового брата, здавалося вилитим з кольорового скла.

Володя у них відмінник, але, як сказав батько, трохи заморочений. Він може дивитись телевізор, а тоді ні з сього, ні з того скочити й, зашморгавши носом, вибігти з кімнати. Не може бачити, коли там хтось плаче або ображає малого, чи до дівчини чіпляється. На вулиці нормальний, може й здачі дати, при потребі, а коли читає книжку чи дивиться телевізор, стає якимсь трохи безтолковим. Ти в нього питаєш щось, а він дивиться крізь тебе й мовчить. Іще Володя пише вірші, ховає зошита, а коли нікого немає вдома, читає уголос або наспівує ось таке:

Не люблю свій п'ятий "Бе",

Та йду на уроки,

Щоб побачити тебе,

Моє карооке!..

Василько вже не маленький, знає про брата все. Оте "карооке" — старша донька дільничного міліціонера, їхнього сусіда по квартирі, — Ірина. Там така, як каже мати, й через губу не плюне. Задавака. А очі банькасті, як у бабки, що літає над водою. Вона їх мружить увесь час, щоб здавалися меншими. Сама завжди накрохмалена, напрасована, чик на вичик, йде так, ніби глек води несе на голові. Он у неї сестра Каринка,

зовсім не така, хоча теж вредна. Василькові ота Володина любов у печінках. Як що, так біжи поклич!.. Або записочки носи їй. Відповідь приносить Каринка. Думалося, що влітку виїдуть на дачу, яку щойно побудували неподалік від озера, далеченько за містом, а виявилось, що й там вони сусіди!

Прокинувся вранці, не за власним бажанням, не від грому небесного чи землетрусу. Ні, це дружина дільничного міліціонера, вилицювата, розпашіла молодиця у штанях, що аж тріщали на ній, тягла за собою старшу Ірину і репетувала, аж шибки у вікнах брязкотіли.

— Ви бачили таку! — виставляла вперед доньку. — Ви лишень погляньте на цю Матильду! Та що за дитина, це ж мавпа! Що побачило в телевізорі, те й собі чинить! Відчикрижила таку косу й кудись поділа! Кажи, для чого відрізала косу? Куди поділа? Кажи, бо три шкури спущу!

Ірина, як завжди, високо тримала голову і, ховаючи очі — подарунок природи — під довгими, ніби наклеєними віями, гордо мовчала. Здавалося, що вона нічого не чує, що вона перебуває в зовсім іншому світі, в іншому просторі.

Аж нагодився Василько, який у будь-яку ситуацію може внести ясність. Помітивши, що у Ірини одна коса лежить на спині, а від другої залишився заячий хвостик, торкнувся до нього пальчиком і хіхікнув. Тоді зайшов наперед і заглянув їй в обличчя.

— Володю, — підійшла до старшого мати дівчини. — А ти не знаєш, де її коса?

Аж тут і господиня. Привіталася з сусідкою і, зрозумівши в чому справа, налякала втручанням батька. Це подіяло. Володя, що лежав під ковдрою на канапі, пробурчав:

— Вийдіть, я встану.

А коли всі вийшли, він скочив на ноги, натягнув штани і підбіг до комоду в кутку кімнати. Дістав коробку від електробритви "Харків" і, зробивши крок через поріг, мовчки тицьнув її в руки Ірині, її мати блискавичним рухом вирвала коробку з рук доньки й побачила в ній Іринину косу.

— Ви бачили таке! — вигукнула вона зловтішно і забігала очима від Ірини до Володі, від доньки до "зятя". — Парубок і дівка! Ще мамкине молоко на губах не висохло, а вони вже в любов граються, женихаються! І не соромно вам?!!

Мабуть-таки, було соромно обом, бо "жених" утік, а його "наречена" стояла, понуривши голову.

Сусідка потягла за руку свою доньку додому, а Володя впав на канапу і заплакав, ховаючи лице в подушку. Мати поспішала на роботу, бабуса поралася на кухні, і нікому було втішити хлопця. Василько добре знав братову натуру й тому боявся навіть наблизитися до нього в такі хвилини. За співчуття він може віддячити безневинному грубим словом, а то й потиличником. Отже, Василько не став старшого гладити по голівці й заспокоювати, він вирішив допомогти йому, зарадити якимось братовому горю.

Вибіг з під'їзду й метнувся до сусіднього, де в палісаднику під кущами бузку гралися його ровесниці — Каринка й ще дві дівчинки її віку. Вони вкладали в іграшкове ліжко ляльку, яка, приймаючи горизонтальний стан, заплющувала очі. Вони так захопилися грою, що не помітили наближення хлопця. Василько, тримаючи праву руку за спиною, ловив поглядом дві косички Карини, що козячими хвостиками стирчали врізнобіч. Він вже було прицілився ножицями до косички, як Карина повернула голову. Довелося вжити силу. Василько штовхнув дівчинку в спину. Вона впала. Доки підіймалася, він встиг відрізати косичку. Дівчина лише розкрила рота, але не встигла нічого сказати, як Василько зник у своєму під'їзді. Розгублено звелася на ноги й пішла додому. Увійшла в

кімнату, повернулася спиною до матері і пальчиком указала на місце, де ще недавно була кіска.

— Господи! — сплеснула в долоні мати. — І воно туди ж!

Василько тим часом влетів до себе й поторсав брата за плече.

— Чого тобі? — повернувся той і намірився вдарити.

— Ось! Бери! — радісно сяяв очима. — Хочеш, ще одну відріжу!

Володя вихопив з рук брата косичку й жбурнув її до порога. Це огорошило Василька. Ображений, з очима повними сліз досади, він підняв її, відніс власниці і віддав, буркнувши:

— Забери її, жадоба!

3. СЕКРЕТ ДІДА ЗАХАРІЯ

А тепер займемося Васильковим супутником, з яким йому випало не лише летіти в одному літаці, а й у двох таксі їхати до аеропорту і вже дома з аеропорту до будинка. Він теж їхав з моря додому, теж був городищенцем, земляком.

Микита Сорокаліт, так його звали, приїхав додому і наступного дня змушений був знову покидати квартиру. Справа в тім, що його кличе до себе в хутір Калиновий дідусь Захарій. Дід, Микита про це знав, хитренький і скупенький. На всіх родичів, особливо на молодих, дивився з підозрою, ніби всі вони зазіхали на його високий будинок на околиці, на садок, худобу і пасіку. Усіх сторонився, жив відлюдкувато, а це згадав про онука. Не важко змикитити — відчув подих старезної баби з косою за плечима.

Треба їхати. Це недалеко від, міста, кілометрів тридцять п'ять, а там ще зо три кілометри. Вийшов з автобуса й замислився, чекати попутку чи рушити пішки. Звернув увагу на стрілку-показчик. Як люди розмовляють, так і пишуть. "Калинів" написано правильно, а поряд стріла, що вказує на шлях проти лісосмуги. Початок слова українською мовою, а кінець — російською: "ЩАСТЬЕ". Нахилився, підібрав камінець (у цих краях крейда на кожному кроці) й виправив помилку, перекреслив дві останні літери і вгорі дописав "Я".

Йшов ґрунтівою, не поспішаючи. Щоправда, вже на околиці його наздогнав дощ, довелося прискорити ходу. Дід Захарій чи Захарко завжди веселенький, метушливий, сьогодні був пригнічений не то хворобою, не то просто передчуттям прощання з цим прекрасним і клопітким світом. Микита звернув увагу на те, що не було у дворі вуликів — старий продав пасіку. Виходить, що готується капітально. Мабуть, і покликав для невеселої розмови.

Ні, як виявилося, дід не дуже корився часові і хворобам, гнувся, але не ламався. На онука поглядав не без заздрощів, а то хіба — і зріст, і вік, і спортивна статура. Щоправда, не подобалися нависаючі брови, у цьому якась зверхність і навіть жорстокість. Хоча, дід пам'ятає, в дитинстві він був лагідний і чуйний до тварин, кішок не мучив і пір'я з хвоста в голубів не висмикував.

Зрадив дід онукові, закректав, встаючи й тримаючись за поперек. Заторохтів тарілками, задзвенів склянками. І сам не втримався, хильнув малинової наливки. Дуже любив цей напій за його духмяність і райський смак. Організм ветхий, не став противитись хмелю, розкис, розм'як, і старий, як і належить людині, що вже прожила своє життя, поринув у спогади. Микиті не дуже хотілося вислухувати все те, про що говорилося, писалося й показувалося в кіно й по телевізору сотні разів, та мовчав, кивав, вдавав зацікавлений вигляд.

— ...Я в городі при базі був їздовим. Возив начальника і ящики, коли треба було. Аркадій Борисович Милован, мій начальник, шанував мене на

всі сто! А то хіба, я вмів тримати язик за зубами. На такій роботі, чоловіче, це головне! Хороший був чоловік, нехай йому легенько тикнеться, коли живий десь, якщо ж помер, то царство йому небесне... Ти чого смієшся?

— Та думаю, що такому чоловікові царство небесне не сниться.

— Чому це? — схилив голову на плече старий.

— Посада не дозволяє.

— Та ти що, то був золотий чоловік! Ти думаєш база, де капуста, огірки в діжках та помідори? Чоловіче! Ти хоч раз був у магазині, де продають обручки, серги, золоті годинники і все таке... дороге. Так вони все получали з нашої бази! Та ти що! Біля нас самої охорони було, як біля банку! Щоправда, коли наблизився фронт, усіх їх ніби вітром здуло! Втікали ми з ним самі. Уявляєш, на підводі вночі погрузили дві металеві скрині... А які ж важучі! Ми їх ледь-ледь по дрючках вгору витягли. Тоді соломкою обкушкали й гайда! Тільки далеко не заїхали... Та що говорити, таке творилося, що не розбереш, де чужі, де наші. А тут ще ув'язалася з нами моя кума!

— Баба Палажка?

— А то хто ж.

— Чому ви її кумою звали?

— Бо кума... — замислився старий. — У тридцять третьому помер мій кум — її чоловік, Нестір, а в мене — моя Парасочка, царство їй небесне. Залишилися ми з кумою. Куди подітися? Так і жили. Вона, так і звала мене все життя кумом, а я її кумою, — тяжкі були спогади, вони примусили старого ще раз взятися до карафки. А випивши, подивився на онука крізь хмільний туман і продовжував: — Так я оце хотів тобі

розказати один секрет. Нікому не казав, усе сам чекав моменту, не дочекався. Хоча, дочекався, та... пізно. Зносився організм, скрипить. А на погоду так хоч плач. Дощ ще десь у Харкові, а в мене коліна, як немазані колеса...

— Я вам співчуваю, діду Захарію, тільки ж давайте про ваш секрет, а то ви мене заінтригували. Може, й справді, щось варте уваги?

— Варте, варте, онучок! — запевнив старий. — Так слухай, погрузилися ото ми і гайда! А вночі, куди не сунемося, а воно бах та бах! То снаряди, то бомби! А світлячки по небу так і гуляють. Зупинили нас солдати на Колядівському шляху і кажуть, куди ви? Там вже німець! А куди ж нам? Назад! А він же паразит йшов тоді не навалом, а своїми мацаками захоплював цілі області, брав у полон цілі армії! Ми ото назад. Доїхали до хутірця Калинового, що ото за чорним лісом, і стали. Що робити, питає в мене Милован. Не віддавати ж окупантові такі скарби? Каже, паняй до озера, що за верболозами...

— Це ж яке озеро? — насторожився Микита. — Назва?

— Та біс його знає! Хіба це Чорне море, щоб йому назву давати. Це за Новим Гаєм...

— Так ви й самі точно не знаєте?

— Я-а? — образився старий. — Як же я не знаю, коли я сам те діло робив. Та про що говорити, майже до самого озера соша з деревами обабіч. То не просте озеро. Та-ак, то не просте озеро... — і умовк старий, замислився.

— Діду, не тягніть жили, далі! Ви заховали свої скрині в тому озері? — навіть встав з-за столу Микита й почав міряти кроками світлицю. — Я помиляюсь?

— Трохи, — кивнув старий і взявся за поперек. — Той триклятий Милован мене покалічив навік! Ніч. Ні біса не видно. А він жене мене в болото. Надибали на човна в кущах. Він тягне його до бестарки, я підпихаю. Витягли носом на берег. Дурні старі, хоча... тоді ми були, звичайно, дурні, тільки не такі вже й старі. Прив'язати б за щось човна, щоб він не смикався взад-вперед, а ми кинулися до скрині, що лежала в задку. Рачкували, силкувалися, з горем пополам стягли на край і не втримали в руках. Як чортобухнула вона в човен і перекинула його прямо біля берега. У мене тоді в середині щось луснуло і засіла в мені хвороба така, про яку навіть говорити ніяково й до лікаря показуватися соромно...

— Я знаю, що то за хвороба. Погана хвороба, тільки гарних хвороб не буває. Далі! Що скриня?

— Потонула. Там вже біля берега глибоченько, а далі, кажуть, ніхто ніколи дна не діставав. Так ми ото першу вже й не чіпали. Затягло жабуринням і бог з нею. А другу ми таки втягли на човен і потопили вже трохи далі від берега.

— І що, після війни ніхто про це не знав, окрім вас?

— Та чого там, ще у війну, зразу після визволення, як наші прийшли, заявився Милован на автомобілі. Солдати дістали баграми, тоді зачепили ланцюгом і автомобілем потягли на берег. Це ту, що була ближче...

— А друга? — навідав Микита.

— Там! — розвів руками дід. — Десь на глибині. Я оце скільки живу, стільки й думаю про неї. Мабуть же, в ній щось дороге, якщо Милован не кинув її у той скрутний час і не дременув у тил з усіма. Тільки як її дістати?

— Діду, діду! — хапався руками за голову Микита. — Чого ж ви мовчали? Чому мені не сказали раніш, чи думали самі дістати? Все одно один чоловік її дістати не зможе. Я маю на увазі сильного молодого чоловіка, а про вас і говорити не варто! Чого ж ви мовчали? Я чув, казали про вас, що скупий і всяке таке, але дійти до такого...

— Та не скупий, не скупий я, Микитко, а розумний! — підняв палець дід і хитренько захихикав. Тоді налив у чарки і продовжував: — А розумний!

— Який же це розум: сам не дам, і другому не дам! — сердився Микита. — Самі все життя пішки проходили, і я на велосипеді. А то мали б автомобілі і все таке...

— Помовч, онучок! Не казав я, бо безполезно! Те озеро облюбував собі найголовніший наш начальник, що в місті. Йому побудували там на березі дачу і провели асфальтовий шлях, посадили дерева. Так що до того озера ні я, ні хтось інший за три версти й носа сунути не міг. Там же була охорона, як на державному кордоні. А він собі блаженствував, на озері завів чорних і білих лебедів. Це ось тепер його кишнули, а дачу передали піонерам...

Микита не міг зупинитись. Все ходив по хаті. Навіть випив настоечки. Його думки були вже десь далеко звідси, як ті хмарки, що летіли в далечінь від легенького подиху вітру. Микита вже оглядав те озеро з висоти пташиного лету.

Старий захіхикав і продовжував:

— А я оце думаю, як же в нас люблять начальство! Ти чуєш мене? Ти тільки послухай, що я чув! Тому начальнику привозили всякого харчу і питва стільки, що й зараз ще є! Вже два роки минуло! Кажуть, що хлоп'яки пірнають під кручею в озеро й добувають з муляки пляшки шампанського та коньяки! Ото прямо ящиками опускали у воду, там б'є

джерело холодне з-під кручі, там вони холодненькі були влітку і взимку. При одній температурі. Стільки навозили, що й зараз ще є...

— Діду, а ви можете хоча б приблизно показати те місце, де ви потопили другу скриню чи сейф?

— Мабуть. Тільки біс його знає. Воно ж все позаростало, не впізнати. Я вже ходив там з вудками. Нібито воно й не воно. Верби у війну на топку позрубували, росли нові дерева. Та вже якось буде. Без човна не обійтись. Я вже приглянув в одному дворі, лежить під повіткою розсихається. Чоловік помер, а жінці він на біса.

— А там, кажете, піонерський табір?

— Вже друге літо.

— Ви ходити можете?

— Так, по двору...

— Одягайтесь. Швиденько!

— Та чого така нетерплячка, я сорок років чекав...

— Вважайте, що дочекалися! Нічого думати. Вудки у вас є. Підемо шукати хороші місця для риболовлі.

— Та ноги в мене кляті, не дуже надійні...

— Ви ж не самі. На плечах принесу! Тут по дорозі хтось підкине, а там потихеньку, поспішати не будемо. Я мушу сьогодні ж провести рекогносцировку і виробити план. Час лине, а там, дивись, ще заявиться ваш Милован!

4. БЕЗ ПОМІЧНИКІВ НЕ ОБІЙТИСЬ

Кажуть: гуртом можна й батька бити. Аби тільки знати за що. Це жарт, та головне тут не "батько", а "гуртом". До такого висновку дійшов Микита, поплававши на човні по холодному озері. Він повісив на капроновий шнур молоток без ручки і, опускаючи його на дно, розраховував металом натрапити на метал, а вже тоді, встановивши місце сейфа, залишити буйок і ламати голову над вирішенням другого питання. Змарнувавши день, Микита зрозумів, що це не той шлях. Він подумав увійти в контакт з піонерським табором.

Так у таборі "Металіст" з'явився новий вихователь Микита Єгорович Сорокаліт. Він увесь час проводив на озері, навчаючи відпочиваючих користуватися ластами, пірнати під воду й триматися там якомога довше. Як виявилось, дід Захарій мав рацію, розповідаючи про коньяки та шампанське. Справді, сам вихователь на глибині двох метрів під кручею в намулі виловив пляшку шампанського і дві банки "шпротів". А хлоп'яки дістали кілька невеличких пляшок "пепсі-коли". Видно, начальник, що тут відпочивав, був уже одною ногою чи, може, обома в тому комунізмі, який обіцяв людям і який його тримав у доброму тілі.

Не лише комарі не давали спати Микиті Сорокаліту, а й думки. Ламав голову, як знайти скарби, адже вони тут, ніхто їх не виймав. Коли б не така муляка. Мабуть, засмоктало так, що ніяким молотком не дістанеш. А шкурка вичинки варта. Правий дід Захарій, коли б у сейфі не було чогось коштовного, завідуєючи бази так не побивався б, не ховав би від фашистів і взагалі від людей. Дістати другий сейф він не наважувався, бо... ясне діло. До озера не було доступу простим смертним.

Що ж робити?

Навіть уві сні Микита бовтався у муляці, розгрібав і чманів без повітря. Одне слово, намул став його ворогом на все життя.

Для обслідування дна потрібен батискаф.

Іще чого! Може, викликати водолазів? Тоді вся затія нічого не варта. Той, хто знайде скарб, той його й забере, а ти залишишся з носом. І без серйозної підготовки і обладнання нічого не вдієш. Намислив справді робити саморобний батискаф з допомогою юнаків, але цей задум розвалився вщент ще до його втілення. Справа в тім, що перша черга відпочиваючих збиралася додому, а через два-три дні мала заїхати нова. Що серйозне можна заробити з такою тимчасовою публікою?

Обставини примусили Микиту Сорокаліта роззирнутися навколо. Обдивився все і що ж побачив? Під горою на протилежному березі озера в садочках десятки, та де там, сотні хаток з балкончиками і верандами, з розмальованими причілками і кольоровими парканчиками. То дачі городян. Звичайно, що там є така ж публіка, як тут у таборі, звичайно, що той контингент більш постійний, люди там живуть все літо.

Щоб познайомитися з хлопчиками-дачниками, з усіма разом, Микита вирішив створити свою дитячу футбольну команду й викликати на змагання команду дачників.

Як тільки поселилася нова зміна, вихователь Сорокаліт розпочав свою затію. Футбол — це така гра, проти якої не встоїть навіть запрограмований музикант чи вдумливий очкарик. Тому-то на галявині між наметами і лісом юрмилися хлоп'яки, виполюючи бур'ян, розрівнюючи майбутнє поле, зрізаючи горбочки й купини й засипаючи та забиваючи дерном ямки. Сам Микита Єгорович, діставши у місті старі волейбольні сітки, зшивав їх до купи, готуючи для футбольних воріт.

Було створено дві команди з бажаючих. Одна з них носила пісок від озера й посипала місця біля воріт, а друга розмічала й посипала попільнухою межі штрафного майданчика, воротарського і центра поля. Коли люди в чомусь зацікавлені, їх підганяти не треба. Головне —

зацікавити. Микита це зрозумів давно, а зараз лише спостерігав за роботою.

Прокинувся Микита рано. Лежав і, поглядаючи в стелю намету, де верхній кутик просвічувався раннім промінням сонця, будував плани на сьогодні. Ось скоро сурма подасть команду, і табір оживе. Як в армії. А тут же не армія. Може, відмінити і сурму, і підйом, і взагалі армійський розклад? Демократія так демократія! Нехай собі хто хоче лежить, спить, дрімає чи вилежується. А тоді... Ні! — сам себе обірвав Микита. Це не демократія, а розвал порядку. Адже все в природі має якийсь свій порядок. День — ніч, зима — літо... А як б'ється серце? У точному ритмі, а коли той ритм порушується, організм втрачає тонус, хворіє, а там і до біди недовго...

За цими думками і застав його сигнал сурми, який полинув кудись вдалину, в туман, що заліг над озером, і далека крейдяна гора, що на тому боці відлинула його, прикотила назад, не прийняла. Мабуть, недовподобі дачникам такі сингали. У них свій розклад, своє життя. Та від сусідів не відгородишся, на озері ліс не посадиш.

Сьогодні футбольний матч між табірною командою "Металіст" і дачниками, які свою "збірну" назвали "Акванавти". Чому саме "Акванавти", та тому, що вони там щось майструють, пов'язане з водою. Саме це й зацікавило Микиту. Саме це й примусило сісти на свій старенький велосипед і здійснити подорож на той бік озера.

Як виявилось, хлоп'ята вже давно розпрощалися з ліжками. Хіба можна спати, коли тебе чекає цікаве заняття. Микита ще здаля почув дзенькання молотка по металу. Орієнтуючись по цьому звуку, він приїхав до кам'яної будки на березі озера в кущах. Це хатка сторожа. У нього тут дача, не гірша, ніж у всіх, а свою службову будку він здав в оренду хлоп'ятам, які туди, у невеличкий дворик, понавозили з міста металевого брухту. В хатці зробили верстат, полиці для інструменту. А їхній керівник чи майстер, теж з дачників, привіз навіть електрозварювальний апарат. Микита застав хлоп'ят за роботою.

Тут кожен чимсь займався і на гостя намагалися не звертати уваги. Микита відчував, що людині, яка захоплена своєю справою, сторонні очі заважають і навіть дратують. Спробуй стати за спиною художника, коли він працює. Та на допомогу Микиті бог послав Василька. Зустрілися, ніби земляки в далекому краю.

— Привіт, супутнику! — простягнув руку Микита, і Василько запишався у долоню. — Що значить — земляки! — Микита взяв робочого стільчика, всівся й дістав сигарети.

— Чим займаєтеся, хлопці?

— Ділом, — відповів не досить чемно вилицюватий, у картузі з крабом Шурик Шовкопляс — "Боцман".

— А ви що, не бачите! — почувся задирикуватий, насмішливий дівчачий голос. — Це ж корабели! Вони будують підводного човна! — і зловтішне хіхікання.

Микита обернувся й побачив на стежці двох дівчат років по дванадцять-тринадцять і з ними невеличке дівча. Завітали Ірина з сестричкою Каринкою та Іринчина подруга Рая Величко.

Розвідка була вдалою. Микита розвідав, що хлоп'яки будують батискаф для розвідки озера, яке, як їм сказали, має три дна. Та озеро це, так би мовити, — програма мінімум, а велика мета попереду. У них був і керівник, чи, як вони його називали, генеральний конструктор, який одружився і виїхав кудись на північ. Поїхав, покинувши напризволяще таку працездатну команду. Микита сказав, що з такими хлоп'ятами можна гори переставляти з місця на місце, і пообіцяв свою персональну допомогу.

Повертаючись назад, розмірковував про те, що й сам думав про батискаф, та останнім часом відійшов від таких думок. По-перше, це ж

дуже складне пристосування. Навіть якщо робити оте, що замислили собі "акванавти", й то багато чого потрібно. Проста металева бочка з віконцем із скла. Це можна зробити. Герметичну кришку, петлі, трос. Але з човна її не спустиш. Потрібна лебідка. А для лебідки треба якщо не великий пліт, то капітальний пірс.

Це теж можна зробити, якщо докласти зусиль, та хлоп'яки завзяті, вони все, що треба, з-під землі дістануть. Головне людину зацікавити. Тільки що це дасть? Майже нічого. Той батискаф опуститься в одному місці, зануриться в муляку, і... вся експедиція на цьому закінчиться. Ні, це нічого не дає.

Але й без цього не обійтись.

Потрібна розвідка дна. Може, воно й справді потрібне. Яка глибина? Якщо велика, то без аквалангів не треба й рипатись. Та й акваланги нічого не дадуть. Припустимо, що сейф лежить на глибині. Що ти з ним зробиш? Доведеться брати величезний трос, який би діставав з глибини аж до берега. Тоді чіпляти його трактором й тягти. Таке вночі без зайвих свідків не зробиш, а коли так, то все літо проваландаєшся, а результат в тебе заберуть і спасибі не скажуть. На біса цей дурний клопіт?

Зрештою Микита дійшов висновку, що найпростіший і надійний шлях — це батискаф, розвідка дна, а там, як-то кажуть, товкач муку покаже...

Увечері в присутності болільників з обох сторін відбувся футбольний матч. Щоправда, не було тут ні світлового табло, ні коментаторів, ні навіть лав для сидіння, але були обабіч поля підвищення, пагорби з купинами і кущами. Для дорослих поприносили ящики, що зібрали біля їдальні і господарських приміщень.

Як доведено, сила емоцій не залежить від величини стадіону. Тут були й аплодисменти, й вигуки, й тихий шелест, ніби вітерець пробігав по верхівках тополь. Василько в картузі Боцмана нуль уваги на сусідок Ірину

і Карину та ще й зазнайкувату Раю, яка завжди чогось морщить кирпатого носика і все критикує.

— Вперед, вперед, вперед! — репетує Василько, розмахуючи руками.

— Ну да, — хмикає Рая. — Вперед, вперед, а вони — назад, назад! — Все те, що захоплює Ірину, у Раї викликає насторогу, а то й відразу. Махнувши безнадійно рукою, вона мовила недбало:

— Та все одно продують!

— Звідки ти взяла? — сердилася Ірина.

— Ти що, не бачиш по грі? — запишалася всезнайка. — У них же троє з ЮШС. Професіонали! Вони ж наших, як хлопчаків...

— Але це не чесно! — обурилася Іринка.

— А Ванько летить! — стискує кулачки Василько.

— Чи й не летить! Я в третьому класі так бігала... А може, й краще, — плюхає насіння Рая. — Хіба на таких ногах швидко побіжиш...

— Ох, молодці, молодці! Носяться, як ошпарені! — похвалив сторож — дядько Олексій. — Та ще в таку спеку! Вже й сонця не видно, а дихати нічим...

— Чи й неносяться! — хмикнула Рая. — Це ж у першому таймі, подивимося, як вони бігатимуть у другому.

— А в другому таймі наші випустять Міщенка! — мовив хлопець, що стояв за спинами дівчат. — Той поносить їх!..

— По калюжах? — не змовчала Рая.

— По яких калюжах? — здивувалася Іринка.

— Ти що, не бачиш? Он за тополями суне сюди хмара! — уточнила Рая, очима вказавши праворуч, у бік озера.

Ніби на її замовлення упали перші краплі дощу. Іринка задерла голову, підставляючи тим краплям розпашіле лице. Рак дістала парасольку й, повісивши над головою, спробувала захистити від дощу подругу. Іринка відхилилася, приказуючи:

— Нащо! Це літній дощик.

Рая дістала з торбочки носовик й подала подрузі.

— Нащо? — здивувалася та.

— Носа витиратимеш від літнього дощику.

— Ур-ра-а! — зарепетував Василько, а за ним і всі ті, що були на цьому боці поля. — Го-ол!.. Що-о?

Як виявилось, суддя — Микита Єгорович — не зарахував гол. Хтось був у офсайді. Дачники аплодували судді, а всі, хто за "Металіста", репетували кожен на свій лад:

— Нечесно! — кричав один.

— Підсуджує! — репетував інший.

— Суддю на мило! — закликав третій.

— Правильно! — подав свій басовитий голос сторож.

Матч закінчився невтішно для "Акванавтів", хоча вони викладалися повністю. Микиті Єгоровичу треба було подивитися на них у грі. Він знав, що людина повністю проявляється в екстремальних ситуаціях. Так, справді, гра була не дуже чесною, оскільки в "Металісті" грало троє з юнацької спортивної школи. Але в цій грі кожен мав свій інтерес. Микита роздивився своїх майбутніх однодумців, так би мовити, в ділі, зблизька, а вони мали нагоду побачити гру "професіоналів". Мало того, вихователь Сорокаліт за підготовку і організацію такого матчу одержав подяку від начальства. А це теж згодиться.

Після гри вся команда "Металіста" залишилася для розмови з Микитою Єгоровичем. Він попросив Боцмана відвести своїх до альтанки. Команда без ентузіазму рушила до зеленого склепіння — дах і ребристі стіни альтанки були заплетені хмелем. Без охоти йшли хлоп'ята тому, що судійство Микити Єгоровича їм не сподобалося. Мабуть, це типова "хвороба" серед спортсменів навіть високого класу. І взагалі, хто буває задоволений рішенням судді? Тільки той, хто виграє. І це не лише в спорті, а й у народному суді.

— Грали ви погано, — сказав Микита Єгорович. — Воно й зрозуміло, ніякої зіграності. Індивідуальна гра ще нічого, а пас... не туди. Що не пас, то під ноги чужому. Коли хочете знати, то у футболі і хокеї виграє та команда, яка більше зіграна, яка з допомогою паса проносить м'яч до чужих воріт, заплутує оборону, знов-таки пасом, бо не встигаєш навіть водити очима за м'ячем, коли грає прекрасна команда, а в результаті гол і... перемога. Все це, звичайно, теорія.

— А на практиці ви не маєте бажання потренувати нас? — запитав Боцман.

Микита Єгорович помітив, що Боцман тут не лише капітан команди, але й лідер колективу. Виходить, що всі свої задуми належить втілювати

через цього хлопця. Та він не збирається виховувати з них футболістів, вони йому потрібні для своєї мети.

— Ні, у мене інша пропозиція. У кого є бажання грати в футбол, може записатися в спортивну школу, а моя стихія — вода! Маю бажання допомагати вам будувати й провести випробовування батискафа.

Говорив і уважно стежив за виразом очей хлоп'яків. Першим ляснув у долоні Василько, який був тут, як довісок до брата Володі. Засвітилися очі і в інших. Домовилися зустрітися завтра в майстерні, чи то пак у хліві-сторожці, на березі озера о десятій ранку.

Цього ж вечора Микита прикотив на своєму ветерані-велосипеді до діда Захара, бо той був у такому віці і в такому стані, що всього можна чекати вдень і вночі. І вік, і стан зробили з цього відлюдька безвольну істоту, яка скучала за людьми, за спілкуванням. Старий був щиро вдячний онукові і радий був якось йому догодити. Микита наносив води в хату, поставив два великих чавуни і затопив плиту дровами. Старому пора викупатись. А сам, пораючись, гомонів, бо відчував, що хата скучила за людським голосом.

— А вам хіба чути нашу сурму? — запитав здивовано.

— Та ще й як! Я ото всю ніч кручуся, а на зорі ніби провалююсь у безодню. А як сурма та подасть голос, прокидаюсь. Та не лише сурма! Там у вас у таборі є якась жіночка, в неї голос, що та сурма! Як зарепетує, аж луна котиться!

— А-а, то ж вона у мегафон! А голос у неї нормальний, навіть приємний. У нас там є сторож, так у того й без мегафону голос, як у Шаляпіна, хоч я його ніколи не чув.

— Та що ти все про когось, та про щось. Кажи вже про діло. Як ти там пірнав, шукав? А то я лежу тут, а думки мої всі там, біля озера.

— А я, дідусю, плавав човном і пірнав. Дістав навіть кілька пляшок шампанського, а того, що треба, не намацав. Ніяких, навіть приблизних ознак. Доведеться копати фундаментально.

— Як?

— А так. Робити батискаф.

— Що це за сатана?

— Ну, як вам сказати, таку бочку з віконцем, із шлангом. На тросі спускати на дно й обслідувати. На велику глибину я ж без повітря не пірну. Одне слово, починаю з пірса. Тільки у мене ні грошей, ні матеріалів. А це ж дістань у місті та привези. Дістати я ще зможу, збереглися старі зв'язки, а привезти? Одна ходка з міста сюди коштує полтинник.

— Скільки? — здивувався старий.

— Ну; полтинник, як на вашу мову — півсотні!

— П'ятдесят рублів?!! Показилися, це ж дорого!

— У доларах дешевше. Я оце думаю, чи не організувати й собі якийсь кооператив? Як вважаєте, діду?

— Лавку?

— Та ні, ви не в курсі діла. Завтра пораненьку мотону у місто. Розбудете мене, щоб не запізнитися на автобус. А то у вас тут і до автобуса... можна літаком! Два кілометри пішки! Поїхав би велосипедом, так ні в кого його залишити там, біля зупинки. Ні, з транспортом у нас діло швах!

— Йди сюди ближче, Микитко! — а коли онук підійшов до дивану, на якому старий лежав так, несерйозно, ніби відпочивав від лежання в ліжку, мовив чомусь приглушеним голосом, довірливо: — А якщо нам купити свій транспорт?

— За що? — вирвалося у Микити. — І де?

— Он хлопець, що хата в мене в городі, купив собі нового автомобіля, а старенького свого продає. І не дорого. За тисячу. Як ти дивишся?

— А гроші?

— Нашкребемо. То й що?

— Уявляю собі той агрегат за тисячу! — усміхнувся Микита.

— Але ж їздить. Він на ньому, скільки я пам'ятаю, гасав як навіжений вдень і вночі. Може, візьмемо, доки добудемо скриню з озера? А тоді можна буде приглядіти і щось краще?

"Запорожець", навіть виходячи з заводу, має вигляд несерйозний, кожна деталь, кожна частина говорить про його пролетарське походження, а старий, та ще й застарілої марки, облуплений і з повітрязаборниками по боках — "вухастий", він нагадував віслюка, якому три чисниці до смерті. Одначе й відвернутися від нього нелегко, оскільки він мав і привабливий бік — ціну. Так, справді, це не "мерседес", не "форд" і не "тойота", навіть не його молодший брат ЗАЗ, але й ціна відповідна! Він у п'ятдесят разів дешевший від названих іноземних марок і в дванадцять разів дешевший за щасливого родича.

Ціна переважала всі "за" і "проти".

Микита Єгорович запізнився на зустріч зі своєю командою акванавтів, зате він приїхав увечері на своєму лімузині і урочисто вибачився, бо мав справді переконливу причину.

А наступного ранку він зупинив свого автомобіля біля міського ринку, де працювали бульдозери, розвалюючи старі сарайчики, що вважалися магазинами, готуючи місце під нові приміщення. МАЗи завантажувалися кранами й вони від'їздили повні глини, каменю й різного сміття. Дивився на цю картину Микита Єгорович, і в його голові народжувалися думки стратегічного плану.

Довжелезні дрючки-балки дещо підточені шашіллю, може, на будівництво дачі не згодяться, а для плоту це те, що треба! Чому для плоту? Та тому, що пірс нічого не дасть. В одному місці опустиш свій пристрій, обдивишся — пусто, а далі що? Пірс же не перенесеш. А пліт може обійти все озеро. Тільки пліт і ніяких вагань. Дід не підведе. Все, що треба для озера, видасть! Микита Єгорович підійшов до "шкоди" з довгим кузовом і повів комерційну розмову про те, що оті стовпи, які бульдозер закопує, слід відібрати й відвезти за місто. Водій погодився, але сказав, що вибирати, виносити й навантажувати тут нікому. Якщо це зробить хтось, він відвезе, хоча це й ризиковане, адже за місто. Не гаючи часу, Микита Єгорович погнав свого горбоконики за місто, на дачі за озером, а через годину автомобіль летів назад, набитий хлоп'ятами. Мурахами заметушилися вони на розваллях, серед білої куряви. Тягли обсипані глиною дрючки на тротуар і складали на купу. Що не скажи, коли люди в чомусь зацікавлені, їх підганяти ні окриком, ні плакатом не треба.

На будівництві плоту він був за прораба.

Яке добро — свій автомобіль. Треба скоби? Будь ласка! Микита майнув до міста, дістав на будівництві арматурних прутів, завіз у колгоспну кузню, "відстебнув", як він каже, червінця ковалеві і привіз сотню скіб. Ланцюг добув у цеху металообробки. Ото бездонна криниця будь-яких металевих предметів. Микита як подивився, що туди

привозять з різних підприємств, то вхопився за голову. Під прес йде таке, що слугувало людям сто років! Там цілі мотки новісінького дроту, сотні кілограмів! Бідони, банки, браковані ванни, де лише десь цятка чорна чи тріснула емаль. Дозволили б забирати потрібне людям, а натомість приносити справді таку ж вагу металу, так ні. Що з воза впало, те пропало...

Та вже бог з ним, про те нехай думають господарі підприємств. У Микити свій клопіт. На манір Остапа Бендера він мусить розбагатіти своїм шляхом. У своєму короткому житті він вже перепробував чимало різних напрямів і все не те, все кінчалося тупиком.

Розводив нутрій, навіть одружився для того, щоб не на одні руки. Нічого не вийшло, нутрії, коли його не було дома, попрогризали загородки й розбіглися, бо були голодні. Дружина не поділяла життєвих планів чоловіка. Мабуть, тому й сім'я ця розпалася. Тоді Микита звернув увагу, що на приймальному пункті порожнього посуду став працювати хлопець з вищою освітою. Не минуло й року, як біля того пункту вже стояв автомобіль "Жигулі" шостого випуску. Микита всілякими правдами й неправдами влаштувався теж на таку посаду в сусідньому районі. Та не минуло й року, як його вигнали. Дякував богу, що хоч не судили.

Микита Єгорович передав по акту своє господарство більш спритному в цих справах молодикові, розписався за гроші, що вирахували за недостачу, й вискочив сухим з води.

Класики повчають, що життя — це боротьба. А за що люди у всі віки боролися? За краще життя. Якийсь час Микита Єгорович працював на заводі у відділі технічного контролю. Сто сорок карбованців на місяць і сімдесят карбованців премії за квартал. Це не те що для життя, для існування на світі — мало. Як же боротися за покращання долі? З ким? Всі люди поставлені в такі умови, що боротися неможливо. Станеш випускати більше продукції, тобі зріжуть розцінки і зарплата залишиться на тому ж рівні.

Настали нові часи. Є можливість боротися. Щоправда, не як хижак, хто в кого вирве більший шмат, а боротися в розумінні працювати, заробляти. Чим більше зробиш якісної продукції, тим більше матимеш зиску. І не на десять відсотків, як було колись, не на двадцять, а на сто, двісті, а то й тисячу! Чим більше зробиш, тим більше матимеш і ти, і держава, якій заплатиш якийсь там процент. Ось цей момент не проґавити б, бо хто його знає, що буде завтра.

Створюються кооперативи, люди самі собі начальство. Микита теж горить бажанням, та що робити без початкового капіталу? Он під горою працював кооператив по виробництву шлакоблоків — це ж будівельний матеріал, дефіцит, який люди, як-то кажуть, з руками відривають. Людям користь, і кооператорам добро. Але ж вони починали не з голими руками. Хлопці збирали гроші на автомобілі, а вклали їх у будівництво примітивного пристрою. Якщо ж поталанить Микиті Єгоровичу зі скарбами на дні, він має на меті купити машину, про яку він прочитав у журналі. Американці зробили такий пересувний апарат, що робить цеглу чи блоки з будь-якого матеріалу, з піску, з каміння чи навіть з глини, а то й чорнозему. І не треба ні цементу, ні гравію чи жужелиці. Підігнав машину під кручу, увімкнув електричний двигун і все. Металеві лапи самі гребуть з кручі пісок чи креймахи, збризкують якоюсь клейкою речовиною, пресують і викидають готову продукцію.

І машина недорого коштує, всього сорок тисяч доларів, це, як на комерційні ціни, біля двохсот сорока тисяч карбованців. Для простого смертного дорожувато, але ж яка машина! З нею всіх конкурентів можна заткнути за пояс і вийти в мільйонери прямим курсом. Ось для чого згодились би скарби, що лежать на дні озера без діла.

Такі думки додавали сил і бажання працювати. Звичайно, з помічниками про це ні гу-гу, малі ще займатися бізнесом. Хоча, там у них, як-то кажуть, за бугром, бізнес не вважається криміналом, навпаки його прищиплюють з малих літ. Може, тому вони й живуть по-людськи. Доки наші акселерати шикуються на лінійках у таборах та цілуються поза кущами, там такі їхні ровесники займаються ділом, входять в життя не

утриманцями, що сидять на шії у тата і держави, а повноправними громадянами, які працюють, і мають...

Може, й своїх залучити до пошуків? А що це дасть? Працюють вони й без того завзято, а на випадок невдачі, буде велике розчарування. Ні, мабуть, не треба. Робимо батискаф — спробу зануритися під воду. Якщо все гаразд, тоді будемо обдумувати подальші плани, пов'язані з морем.

Микита думав про хлопців, навіть гадки не маючи, що саме в цей час вони якраз перемивають його кісточки. Дівчаткам нічого робити, і вони прийшли до хлопців у майстерню. Вони лише спостерігали спочатку за діями ровесників, слухали їхні технічні розмови.

— А краще б зробити два отвори для рук, — міркував Боцман. — Це ж просто, два отвори у бочці, приварюємо два патрубки коротенькі, на них надіваємо гумові гофровані труби, на кінцях — гумові рукавиці.

— Просто та не дуже! — заперечував Володя. — Де ти візьмеш такі гумові та ще й гофровані труби? Ну, рукавиці, ясно, можна дістати в електриків. А як прикріпити трубу до металевого патрубка?

— Це елементарно. На хомутики візьмемо...

Каринка розглядала оцинковану бочку з привареними петлями, з отвором і квадратним віконцем, до якого Володя підганяв прозору пластину плексигласу, з повагою, дивилася, як на щось недосяжне для її розуму, а Рая все морщила носика й намагалася причепитися будь до кого, підколоти, висловити свою недовіру. Одне слово, зануда та й годі.

— І в цьому відрі ви хочете під воду? — смикала вона плечиком. — Цікаво, хто ж наважиться залізти в цю мишоловку?

— Та я! — вигукнув Василько.

— Хіба що!

— Думаєш, тому, що малий? — втрутився в розмову Володя.

— Ні, тому що дурний ще, не розуміє.

— Тоді сам полізу!

— Ой, теж мені Діоген! — засміялася Рая штучним сміхом. — Як же ти там помістишся, хіба що частинами? — І знову сміх.

Володя не витримав і ловкими рухами забрався у бочку, присів навпочіпки. Рая підійшла ближче, зазирнула, ніби не вірила, що бочка має дно, і, знизивши плечима, мовила:

— І все одно у вас нічого не вийде.

— Ти так думаєш?

— Переконана. Самі ви нуль без палочки, а оцей ваш генеральний побавиться тиждень-другий і майне світ за очі!

— Чого це він майне?

— А чого майнув Валентин Костянтинович?

— Ну, здрасте! Прирівняла. Валентин Костянтинович одружився.

— Ви думаєте, що цей не може одружитись?

Останній аргумент примусив всіх замислитись. Рая торжествувала. Вона ходила від верстака до бочки, від бочки до стовпа з тисками, на яких Володя, затиснувши болта, прикручував гайку. Рая продовжувала:

— Одружиться ваш Микита Єгорович і тю-тю-у!

— Та ми й без нього, — почав було Володя, та Рая перебила.

— Опустите під воду бочку?

— Не віриш?

— Чому? Вірю. Опустити можна, та підняти як?

— Лебідкою, як же ще! Бочка ж на ланцюгу.

— А як ланцюг обірветься?

— Ой, та ну тебе! — відмахнувся Володя. — А як, а як!..

В цей час до дворика під'їхав на старенькому велосипеді чорнобородий дідуган — сторож дач. Поставив машину в холодильник і почав приглядатися до бочки, де Боцман прилагоджував гумову прокладку під патрубок.

— І що це буде? Чи секрет?

— Батискаф! — пояснив Василько, оскільки старші мовчали, а дід чекав відповіді. — Під воду пірнати! Такий підводний човен! На дно опускається і там...

— Що?! — насторожився старий.

— Будемо раків ловити, — невдоволено пояснив Боцман, не любив, коли питають під руку.

— І якого біса під водою робити? На суші мало місця? — бурчав старий. — Ще наробите лиха. Ви ж не порожню бочку опускатимете?

— Як це порожню? — дивувався Василько. — Там буду я!

— Так, — мовила Іринка. — Це наш акванавт.

— Акванавт? — повторив незнайоме слово сторож і додав недбало: — Сопливий. Я скажу батькові, то він швидко наведе порядок. Під воду закортіло, ніби землі їм мало...

5. ЗАНУРЕННЯ

Наїждженим шляхом до озера мчав "Запорожець". Машина взяла трохи ліворуч, щоб не заважати транспортові, якщо такий нагодиться, й заглухла. Микита Єгорович вискочив, привітався, скинувши догори руку, й почав знімати з багажника величезний і важкий бублик чорного шланга.

Першими дівчата помітили на передньому сидінні блондинку, що байдужими очима поглядала на метушню у дворику. Рая пхикнула в кулак і штовхнула ліктем подругу, вказавши очима на блондинку, та Іринка й сама вже побачила.

— А що я казала! — хіхікнула Рая, закопильюючи губку.

— Нащо такий важкий? — питав Боцман, вкладаючи шланг біля дрючків. — У нас же є шланг.

— То не шланг, — відмахнувся Микита Єгорович. — То кишка! Він тонкостінний, його водою зліпить і хана! Дихати буде нічим. А це такий, що витримає навіть десятиметрову глибину! — Із багажника дістав кропив'яний мішок зі скарбами. — Приготуйте баранці, прогоніть по кілька разів у тисках, а я приїду, поприварюю і будемо пробувати на

герметичність! Я недовго, ось Ляну Григорівну відвезу до табору й повернуся! — закінчив, пірнаючи в машину.

"Запорожець" заторохтів, заскреготів шестернями, затрясся, як у лихоманці, а тоді зірвався з місця й помчав так, ніби за ним гналися. Рая зухвало походжала серед "акванавтів". Руки в боки, усмішечка і примружені очі. Хлопці й самі зрозуміли, в чому справа, чого це вона розходилася. На її під'юджування, підколювання і взагалі на всі її теревені не звертали уваги, але... Якось так виходить, що вона бачить далі всіх, і життя тече за її пророкуванням. А що коли й цей одружиться?

Розтривожені "акванавти", чекаючи біди з одного боку, забули що вона може прийти з протилежного. А біда — штукавина каверзна, вона любить дивувати своєю появою.

Першим зустрівся з нею Василько, якому більше за всіх хотілося під воду, аби якось відзначитися, зробити щось дивне і прекрасне. У цій грандіозній затії, яку готували старші під керівництвом Микити Єгоровича, він має бути головним героєм. Хто полізе в бочку? Боцман з його черевцем? Чи Володя довгоногий? Чи Костя Бакалюк за прізвиськом Хімік? Ніхто там не вміститься. Виходить, що без Василька їм не обійтись. І вся слава буде кому? Хто знає тих, що будували ракету і супутник для Гагаріна? Ніхто, а він нічого не будував, сів собі, пролетів туди й назад і, будь здоров, Герой!

Тому-то Василько щодня першим прибігав до сторожевого хлівчика, спочатку приглядався до батискафа — бочки з віконцем, патрубками і кришкою на баранцях, потім обмацував руками й забирався всередину, обживаючи апарат.

Цього разу він прикотив сюди на братовому велосипеді ще раніше. Ледь не впав, побачивши розгاردіяш у дворі. Кому ж вони стали на заваді? Тиски вирвано з землі, догори дном стирчить із води батискаф.

Навколо погром. Хтось тут попоходив, підбурюваний злістю. На кого і на що?

Приїхав на велосипеді темнобродий сторож. Обдивився все навкруги й похитав головою, співчуваючи. Справа в тім, що він сторожує тільки взимку, а влітку покладає надії на те, що тут вдень і вночі люди. Коли зібралися всі, крім Микити Єгоровича, старий висловив припущення:

— Звісно хто, рибалки вночі. Коли риба не ловиться, вони кидають вудки і шастають по городах. Гнати їх треба подалі звідси. А то вдень вони вивідають усе, а тоді вночі орудують. Такий паскудний люд пішов, он у сто тридцять третьому номері восени з корінням викопали виноград. Хіба ж ото варить кебета, кореня всього він все одно не відкопав, перерубав. Той кущ кореня у новому ґрунті хирітиме три-чотири роки. Та за цей час із чубука кращий корінь виросте! Ото краще попросив би чубуків і не брав гріха на душу...

Нічого того не відаючи, Микита Єгорович гасав по місту на своєму горбоконику у пошуках лебідки. І здається, знайшов.

Двоє жестяників знімали біля триповерхового будинку старі, проіржавілі линви й чіпляли нові, свіжопофарбовані. Та не самі линви заволоділи увагою Микити, а пристосування для роботи. Один з них сидів на стільці, точніше — висів, бо від стільця линва тягнулася вгору на ролик під дахом, а звідти вниз до лебідки, прикріпленої до кузова вантажного моторолера. Другий чоловік стояв на землі й клацав ручкою лебідки, ніби качав воду помпою. Працював без натуги, однією рукою, а другий, що завис на стільці біля стіни, піднімався вгору. Ось така лебідка й потрібна Микиті Єгоровичу для їхнього батискафа. Щоправда, тут людина і нічого більше, а там буде ще й металева споруда, але вода підтримає. У воді предмети втрачають частину своєї ваги...

Таку списану лебідку він добув у залізничному депо. Майже за спасибі, якщо не враховувати дружні взаємини з начальником.

Задоволений, у доброму настрої мчав по трасі, пригадуючи слова примітивного віршика, якого вчив колись у школі: "Все вдається, все біжить, тільки жити, тільки жити!.." Гадки не мав, що його чекає.

...Линув час, закінчили майструвати пліт. Микита Єгорович перевірів кожну скобу, якими було скріплено дрючки, кожну дошку, якими застелили зверху, щоб не ламати ноги в щілинах. Приробили уключини, а весла Микита Єгорович привіз, позичивши списані у таборі. Батискаф і лебідка на своїх місцях. Можна було б обійтись, як думав Микита Єгорович, капроном, та металевий трос надійніше.

Скільки радощів було, коли вся команда, відштовхнувшись від берега, опинилася на плоту, що непомітно й тихо рухався назустріч сріблястим хвилям.

— Всі на середину! — командував Микита Єгорович. — Не скупчуватися на одному краю! Боцман, приймай команду, а ми займемося своєю справою. Костя, на лебідку! Володя, задріти кришку батискафа!

— Як? — образився Василько, у якого, як-то кажуть, сльози на кілочку. — А я? — адже він цього моменту чекав давно, а тепер на нього ніякої уваги. Замість людини туди вкинули мішок з піском.

— Ти — людина! — зробив відкриття Микита Єгорович. — А ми людей бережемо! Спочатку треба провести спробу так, ухолосту. Перевірити герметичність!

Вода — річ підступна, вона знаходить всі невидимі щілини. Все, що на березі вважається надійним, під водою виявилось неякісним. Опустили батискаф, протримали десять хвилин, витягли і побачили у віконце, що на дні бочки хлюпає вода. Але вода-водою, а спущено під воду чотири метри троса. Всього чотири! А казали, що глибина неймовірна! Хоча це ж недалеко від берега. А нащо те "далеко"? Хіба вночі, поспішаючи, вони

гнали човна на середину? Мабуть, відпливли трохи від берега й турнули, розраховуючи на те, що доведеться ж піднімати?..

Випробування й усунення недоліків закінчили, коли вже вечоріло. Тоді підпливли до берега, ланцюгом прив'язали пліт до плакучої верби, що росла корінням із води, забрали весла та інструменти й розійшлися, щоб завтра вранці розпочати випробування уже з людиною.

— Ти чого не спиш? — питала Василька мати, почувши, як він товчється на старому дивані, який доживав свого віку на дачі. Пружини під ним грали і виспівували.

— Думаю! — мовив Василько по паузі.

— Мислитель! — відказала бабуса.

— І про що твої думки? — присіла до нього на ліжко мати.

— Про все, — відказав Василько, ухиляючись.

Лише Володя знав, про що думає його брат. Знав, та не сказав, навіть не натякнув про це, бо дорослі не завжди розуміють дітей. Не дай бог довідаються, що Василькові завтра спускатись під воду, обов'язково внесуть у це діло свої корективи.

Останнім часом Василько дивує не лише бабусю, а й матір та батька. Встає рано, вмивається. А то було не добудишся. Діловий, заклопотаний, навіть снідати забуває.

Сьогоднішній ранок не був виключенням.

Василько й цього разу став свідком чергового розгрому. Комусь їхній задум не дає спокою. Плата нема під берегом. Його відв'язано й

відіпхнуто майже на середину озера. Коли зійшлися старші, почали гадати, хто б міг таке зробити? Мабуть, молодий, бо старий на середину озера не попливе.

— А чого йому пливти на середину, — заперечив Боцман. — Гарно веслом відштовхни, він самотужки туди дійде.

Як би там не було, а довелося роздягатися й пливти за плотом. Повернули на місце, не підозрюючи більше ніякої капості. А вона була. Микити Єгоровича ще нема, сидіти так нудно, вирішили спробувати без нього.

Та й нащо чекати, коли вже все на мазі. Принесли весла, ящик з інструментом. Костя Хімік десь дістав рятівне коло, облуплене й полиняле. Василько водив очима від одного з акванавтів до другого, чекаючи команди.

— Ну? — Боцман чомусь глянув на Володю.

Василько все це зрозумів так, як і належало. Швиденько, по-мавп'ячому заліз на бочку й пірнув униз, як проробляв це на березі десяток разів.

— Задраїти кришку!

Бочку накрили відкинутою кришкою, в петлі просилили баранці й почали закручувати. Володя взяв кінець чорного шланга, по якому мусить поступати повітря в батискаф, і проказав у отвір:

— Васильку, як ти там? — притулив кінець шланга до вуха. Почувши відповідь, кивнув Боцманові і сказав: — Все гаразд. Та коли що, ми ж почуємо і назад!

— Віра! — подав команду Боцман, і Костя поклав рукояткою лебідки.

Батискаф відірвався від дощок і завис у повітрі на ролику, через який проходив трос. Двоє хлопців стали з обох боків батискафа й відвели від краю плоту.

— Майна! — прозвучав голос Боцмана.

Затріщала відкинута собачка запобіжника, бочка чмокнула об воду й тихо стала занурюватися. Раптом ще недавно натягнутий струною трос одірвався від лебідки й полетів у воду слідом за батискафом. На якусь мить всі закам'яніли. Ніхто не чекав такого, адже трос надійно закріплено за валик лебідки. Кинулися туди, аж з валика хтось витяг шплінт, який тримав петлю троса. Оце була друга капость, і більш страшна, ніж перша. Не довго думаючи, Боцман скинув картуза, а тоді сорочку й штани й шубовснув у воду. Пірнув на глибину за тросом. Володя вхопив кінець шланга й запитав:

— Васильку, як ти там? Не забився?

— Гу-гу-гу! — почулося у відповідь.

— Спокійно! Не кричи, кажи тихо, як ти там?

— Сиджу! — почулося весело, адже він гадки не мав, що сидить на дні по-справжньому, без надійного зв'язку з плотом — Темно! Нічого не видно, сама муляка!

На третій раз Боцман випірнув з кінцем троса. Як виявилось, тут не глибоко, але на дні за сотні літ зібралося чимало муляки.

Трос прив'язали до валика й почали накручувати. Боцман стояв поряд з лебідкою і приказував, пересилюючи тяжке дихання:

— Я ж казав, що баласт треба було чіпляти зверху, а не кидати всередину батискафа! Були б мішки з піском на гаках зверху, я скинув би, і батискаф сам вплив би на поверхню!

— Догори дном! — уточнив Володя. — А в ньому ж людина!

Одне слово, батискаф уже був на плоту, і всі побачили у віконце приліпленого з середини до скла носа. Василько почувався прекрасно. Це був єдиний чоловік, який нічого не знав про пригоду з тросом і який у першу чергу міг постраждати від цього, якби не завзятість Боцмана та й усієї команди. Не встигли відгвинтити баранці й випустити на волю першого у цих краях акванавта, як почули свист.

На березі стояв облуплений "Запорожець", а його власник сварився кулаком. Він бачив метушню на плоту, бачив, як витягали батискаф. Рухи якісь поспішні, знервовані. Микита Єгорович подумав, що хлоп'яки наважилися на самовольство й натворили шкоди. Та Василько, який вискочив з бочки, як той дух із пляшки, заспокоїв його. Біди не трапилося.

Після доброго прочухана своїм підлеглим Сорокаліт залякав їх тим, що кине цю затію, якщо в команді не буде належної дисципліни. Підписку він з кожного не брав, але нагородив поглядом таким, від якого очі самі опускалися долу.

Та не це головне.

Власна дисципліна піддається контролю, а що робити з отим шкідником, який заважає роботі, який псує пристрій і намагається перешкодити грандіозному задумові? Хто він і чому це робить? Може, й справді рибалки, що сидять то тут, то там під кущами на березі, де нема очерету? Але ж їм це не заважає.

Проведена спроба примусила Микиту Єгоровича замислитись. Справді, що можна бачити з віконця батискафа, коли на дні метрової товщини муляка? Звичайно, пліт може переміщатись. Але й навпомацки складно щось знайти. Треба придумати щось надійніше. А тим часом встановити засаду й спіймати того, хто намагається завадити роботі.

Все пригадували так, як напередодні, нібито завтра вони почнуть вже справжню роботу по вивченню дна. Прив'язали пліт ланцюгом до дерева й замкнули на величезний замок.

Микита Єгорович намазався купленим в аптеці мастилом від комарів, взяв вудку й замаскувався неподалік в кущах так, що йому було видно пліт на світлому тлі неба, яке відбивалося у воді. Часу не марнував, ловив рибу і навіть вдало, бо біля ніг у відрі вже хлюпалося кілька окунків.

Понад очеретами качка водила свій виводок, вчила малих пірнати, не підіймаючи бризок. Вже було за північ, і Микита, як-то кажуть, збирався змотувати вудки, як на плоту забовваніла тінь людини, що рухалася обережно, злодійкувато. Микита поклав вудку й поспішив берегом у тому напрямі. Зупинився за кущем, щоб переконатися, що це справді зловмисник. Що ж він робить? Відкручує кришку батискафа. Відкрутив і що? Взяв під пахву й виходить на берег.

Микита вийшов із сховища й перетнув шлях незнайомцеві.

— Ой, — здригнувся той, побачивши перед собою високу постать молодика. Кришка випала з-під пахви, дзенькнула об каміння. Перед Микитою стояв чорнобородий сторож. Він так розгубився, що навіть не кинувся втікати.

— І що це ви робите, діду Мартине?

— А ви що ото замислили, трохи хлопця не втопили! — пішов у наступ старий, бо й справді, казати більше нічого.

— Так це ви рятуєте хлопця?

— І хлопця, і... тут я намітив зробити собі кладку, щоб... ловити рибу, а ви...

Так і розійшлися, не порозумівшись. Микита Єгорович ламав голову, намагаючись відгадати, що штовхає старого на ці темні витівки? Ні, те, що він каже, — брехня й вигадки, а що насправді — розгадати складно.

Та ця подія поступилася місцем більш важливим. Треба було обмацувати дно. Звичайно, не все, частину, лише під цим берегом. Однак під водою якісь кущі, вони не дають змоги пройти щупові зверху. Туди треба заглянути. А як добратись, не піднявши муляку? Мабуть, не один день, не один тиждень ще ламав би голову, якби на очі не потрапила замітка в газеті під назвою: "Багатство під ногами". Виявилося, що то не муляка в озері, а багатство. Його належить дістати...

А як? Пліт вже є. Потрібен простий пристрій, двигун і шланги. Один шланг, опущений у воду, засмоктує муляку разом з водою і через другий шланг подає на берег. Там вода стікає, а муляка залишається. А то вже не муляка, а, як пишеться в газеті, — сапропель. Назва незвична, але звикати до неї доведеться. Без цього сапропелю не знайти на дні озера металеву скриню з коштовностями.

Люди в селі встають рано, це Микита Єгорович знав і тому завів і поставив будильник на шосту. Щоправда, це був зайвий клопіт. Дід у нього точніший за будь-який будильник. Тільки скажи коли, в який час, і він тебе безпомилково, без годинника розбудить. Одне слово, Микита не проспав. Мотонув на своєму "Запорожці" у місто й звідти прикотив на "Ниві" з товаришем. Чому на "Ниві", а тому, що в нас ще до цих пір зустрічають людину по одежі, а проводжають... теж по тому, в чому вона зодягнена й на чому приїхала. Справа в тім, що Микита Єгорович підкотив на "Ниві" до вікон колгоспної контори, вийшов із машини і гепнув дверцятами з таким розрахунком, щоб з контори виглянули у

вікно. Голову колгоспу Анатолія Іларіоновича, розмашистого авантюриста, ласого до чарки, але й до роботи беручого, Микита знав. Знав і слабину його натури — тримати носа за вітром.

Увійшовши до кабінету, зняв солом'яного бриля, вклонився й почав чекати, доки голова звільниться від жінки, яка насідала на нього, вимагаючи поливальника на городництво, бо той, що був, взяв в оренду гектар низу й вирощує огірки.

— Я теж можу взяти гектар! — кричала вона.

— Бери, хто тобі не дає, — смикав плечем голова. — Тільки не низу, а там, на шпилі, на пісочку!

— Батькові своєму віддай, який розумний! — сердилася жінка. — На пісочку сосна росте, а я маю вирощувати городину. Даси мені гною машин десяток на той гектар?

— Я дам! — встряв в розмову Микита Єгорович.

— А ти хто такий? — повернулася до нього жінка.

— Яка різниця! — підняв руки Микита Єгорович. — Я сказав, що дам вам десять МАЗів добрив, кращих за будь-який чорнозем! Анатолію Іларіоновичу, я затримаю вашу увагу на кілька хвилин, але ви не пошкодуєте! Я напав на золоту жилу!

— Виставити охорону? — пожартував голова.

— Поки що не треба, — запевнив Микита Єгорович, підходячи до столу, й, повернувшись до вікна, став читати з газети: "За даними вчених-фахівців, в нашій державі поклади сапропелю — якісного органічного добрива, що збільшує, як показала практика, врожаї овочевих і зернових культур в кілька разів, складають 100 мільярдів тонн.

Але добувають його лише на озерах Ново (Ярославська область) і Маарду (Естонія) в мізерних кількостях.

Ще в 1922 році Володимир Ілліч Ленін писав, що майбутнє врожаїв Середньої Росії лежить в болотах і озерах. Та до сьогодні сапропель знаходиться лише в природі, його не добувають і не використовують в широких масштабах.

Парадоксальна ситуація — в державі в дефіциті продовольство, люди і все живе навколо вбивається хімією (мінеральними добривами і пестицидами), земля втрачає родючість, а під ногами лежить речовина, що вирішує всі подальші найскладніші проблеми — продовольчу і екологічну. А наша господарська система глуха й сліпа до цього.

Рада Міністрів СРСР повинна в терміновому порядку, врешті-решт, наважитися на індустріалізацію видобутку, на широкомасштабні розробки і використання сапропелю і заміну ним хімізації. Все це мусить бути враховане в розробці плану на цей і найближчі роки".

Микита Єгорович закінчив читати й подивився на голову запитливо, чекаючи його реакції.

— Я вже чув про це. Що воно за штуковина?

— Ви чули? Це універсальне добриво, яке збиралося тисячами років на дні озера. Це всі живі істоти, що відмирили, залягали там і перетворювалися на таке добриво, яке не снилося навіть курям з їхнім послідом! Я знаю ваші землі, точніше — ваші піски. Окрім низу у вас же самі супіски. В мене є пропозиція, як підняти родючість ваших полів на сто процентів!

Оскільки Микита Єгорович говорив у не зовсім серйозному тоні, то й голова все те сприймав відповідно. Все це розмови, а розмовами наша дійсність вже починає захлинатися. Кажуть, спочатку було слово. А в нас

і спочатку, й потім, і завтра все слова, слова і слова. А слова, як гроші, незабезпечені товаром. Чим їх більше, тим менша їх вага, тим менше їм віри. А зрештою вони починають викликати відразу. Мабуть, дійде до того, що всі заклики, лозунги, обіцянки буде заборонено, як сигнали автомобілів на вулиці. Про це думав Анатолій Іларіонович, споглядаючи молодика, що стояв посеред кабінету й теревенив про щось, допомагаючи собі жестами.

— Так що ви скажете на це? — запитав Микита Єгорович, здивований глибокодумним мовчанням голови.

— На що?

— Ну, я пропоную свої послуги. В мене є люди, є пліт, є озеро, в якому сапропелю вистачить на всі ваші поля. Ви мені даєте в оренду один трактор з причепом, двигун з насосом, навантажувач і ще деякі дрібниці. Сапропель я буду продавати вам по божеській ціні, а зароблене пополам. Чого ж ви мовчите?

— Думаю.

— Не підходять умови?

— Ні, не влаштовує назва.

— Яка? — здивувався Микита Єгорович.

— Са-про-пель? — проказав по складах і знизав плечима.

— А при чому тут назва?

— Е, що не кажи, все починається з назви. Он у нас сусідній колгосп називається "Друга п'ятирічка". І що ти думаєш, у них врожаї й зараз на

рівні часів другої п'ятирічки! Вони все ще борються за стопудовий врожай. А ми на низових масивах маємо вже по чотириста!

— Так з допомогою сапропелю ви матимете такий врожай на всіх полях! Дивіться, думайте, тільки не довго, а то...

— А то що буде? — мружив око голова.

— Я обійдусь і без вас!

— А озеро? За оренду озера все одно доведеться платити мені проценти.

— Коли вже на те пішло, а воно, як бачу, таки пішло, то озеро державне. Як і вся земля вашого колгоспу. Ви ото декому роздали землю в оренду, а це ж порушення закону! Колгосп не має права віддавати землю в оренду. Він сам орендатор у держави. А про озеро й згадувати не слід.

— Якщо ти так ставиш питання, я тобі доведу, що озеро колгоспне, — натис на кнопку в столі, і до кабінету заглянула сивоголова жінка. — Оксано Петрівно, де карта наших угідь?

— План? — перепитала жінка.

— Ну, план.

— Здаюсь! — підняв руки Микита Єгорович. — Озеро ваше. В такому разі вам доведеться платити за те, що я його вам очищу й підготую для розведення риби. Ви мені заплатите за роботу, а дачники платитимуть по сто карбованців за машину сапропелю. Отож матиму подвійну вигоду.

— Слухай, чоловіче, ти молодий та ранній. В мене нема юриста. Не хочеш на цю посаду? Зарплата хороша, харчі виписуватиму з комори.

— Спасибі за довір'я, Анатолію Іларіоновичу, але в мене руки сверблять до роботи. Тим більше, що мене чекає бригада.

Голова подумав-подумав та й зрештою погодився на виставлені умови, бо справа перспективна. Микита Єгорович повертався до своєї юної бригади в доброму настрої.

6. ПОПЕРЕДУ МОРЕ

Третій день Микита Єгорович гасав на своєму горбоконику, дістаючи в колгоспі все потрібне для нового агрегату, писав заяви, виписував накладні й залишав розписки.

Третій день його команда знаходилася між небом і землею. Купалися на пляжі, неподалік від піонерського табору, бо там, де дачі, рибу ловити можна, а купатися незручно, обривчастий берег, і муляка закипає бульбами, насичуючи повітря смородом.

Микита Єгорович хвилинки вільної не мав, щоб заскочити до них. А така довга відсутність Сорокаліта розхолоджувала хлопців, наводила на нехороші роздуми. Особливо тоді, коли тебе під'юджують і хіхікають за спиною. Все це, звичайно, Рая. Це вона сіє підозру щодо Микити Єгоровича і його дружби з Ляною Григорівною. Це вона пророкує класичний фінал такої дружби: одруження і все інше, що з того витікає. А в сімейного чоловіка, звісно, нема вільного часу для таких дурниць, як спускання під воду...

Сонце було в зеніті, і вся бригада акванавтів разом з дівчатами Іриною, Раєю і маленькою Каринкою зібралися йти додому. Раптом Боцман, що більше від усіх переживав відсутність Сорокаліта, мовив до товаришів:

— Увага! Не треба паніки! — він приклав до очей зігнуті трубками пальці рук, ніби дивився через бінокль, і став коментувати те, що бачив і що бачили інші. — Прибув якийсь вантаж! Це добре. Краще, коли привозять, ніж коли вивозять. Щось габаритне і важке, бо здорові дядьки зсовують той пристрій униз по дрючках...

Так, справді, в цей час у дворіку сторожевої будки розвантажували пристрій — насос і двигун, встановлені на металевих полозах. Коли машина поїхала назад, а хлоп'ята підійшли і мимоволі вишикувалися, спостерігаючи за тим, як Микита Єгорович відмиває під умивальником руки від мазути, Рая подала голос:

— Будемо поливати городи дачникам і заробляти гроші.

— Точно! — підійшов до них Микита Єгорович. — Молодчина дівчино! Ти дивишся в корінь! Перш за все нам потрібні гроші. Якщо ми думаємо про справжній батискаф чи батисферу, потрібні чималі гроші. І ми їх заробимо!

— Що-о, справді будемо поливати? — розчаровано мовив Боцман.

— На поливі багато не заробиш. Ми відкриваємо золоту жилу! Час настав такий, що люди, які мислять і діють, мають можливість за свою працю одержували належну винагороду!

Микита Єгорович у доступній формі виклав хлопцям свої плани добування муляки з дна озера. Показав документи, які свідчили про те, що з колгоспом укладено угоду на поставку на поля сухого намулу, по-науковому — сапропелю.

Агрегат належить встановити на плоту і з дна озера подавати намул разом з водою на берег.

— Цього літа ми попрацюємо, заробимо грошей, які будемо складати на книжку, а наступного літа поїдемо на море. Взимку розробимо план і креслення справжнього батискафа. Ознайомимося з усім тим, що вже є на світі. Прочитаємо все написане про вивчення морського дна і будівництво батискафів. Всі твори француза Іва Кусто...

— І ви думаєте, що на муляці можна заробити гроші? — засумнівався Володя. — Та ще такі, яких би вистачило на будівництво батискафа і поїздки на море?

— Я вам сказав, що це — золота жила! — переконував Микита Єгорович, хоча думав у цей час не стільки про батискаф і сапропель, скільки про дно озера і металевий сейф, у якому, за словами діда, має бути щось вагоміше за цю затію.

Розуміючи стан хлоп'яків, без яких йому не обійтись, Микита Єгорович малював їм прекрасні картини, але намагався не відриватися від реальності. Праця й справді не важка. Хтось один сидить на плоту біля двигуна і шланга, що смокче муляку з дна озера. На березі черговий чи двоє з лопатами і сапами спрямовують воду з мулякою у якісь ямки чи загати, де б намул осідав, а вода стікала поступово назад у озеро чи просочувалася в землю. Фізичне навантаження мізерне. Тут може ходити з сапою навіть Василько. Якщо все піде гаразд, то працювати можна у дві, а то й у три зміни. Третю — нічну, Микита Єгорович бере на себе, про що й сказав хлоп'ятам.

— І самі будете вночі? — засумнівалася Рая і багатозначно усміхнулась.

— Можу тебе взяти, щоб не так нудно було, — відказав Микита Єгорович, відбрів, так би мовити, гостроязику.

— Нащо вам ми, у вас є старші. Ляна Григорівна, наприклад, з якою буде вам веселіше. На весілля покличете?

— Обов'язково, тільки ж це не скоро, — не розумів Микита Єгорович, до чого все це.

Є на світі люди, яким здається, що вчора все було прекрасно, сьогодні гірше, а завтра буде якщо й не гірше, то й не краще. Пішов сніжок, всі навколо радіють, адже це якось підійме настрій, а такий відкопилить губу і скаже: а чого радіти, він все одно розтане. Людина живе на світі. Теж нічого радісного, все одно помре. Микита Єгорович дивився на Раю і думав, що така навіть на весіллі скаже: "А що тут хорошого? Зараз розлучень більше, ніж заручень та шлюбів".

Навчені гірким досвідом і підбурювані Раєю, хлопці не вірили в надійність і довготривалість їхнього, як каже Микита Єгорович, кооперативу. І тільки тоді, як Ляна Григорівна погодилася допомагати цьому кооперативу в роботі, Рая прикусила язичка, а всі інші з повною віддачею взялися до роботи.

Голова колгоспу приїхав на озеро, щоб на власні очі побачити, що тут намислив оцей городянин, онука діда Сорокаліта. Приїхав і побачив те, на що навіть не міг сподіватися.

Микита Єгорович і Ляна Григорівна в човні, один кінець тонкого металевого троса прив'язали до пенька, другий тягли по воді, щоб прикріпити до стовбура верби й відгородити великий кут води. Вибирати сапропель потрібно, починаючи від берега. Трос напнули майже над водою, але як не напружувалися, середина все одно провисла й торкалася води.

— Та це не страшно, — запевнив свою підручну Микита Єгорович. — Трос оцинкований, іржі не боїться. Спочатку пліт рухатиметься по один бік троса, що ближче до берега, а потім...

Хлопці тим часом бродили у воді навколо плоту, забиваючи гвіздки й обплутуючи дротом дрючки для надійності. По краях прибивали рейки,

щоб інструмент чи гайка, що випали з рук, не котилися у воду. Анатолій Іларіонович здивувався, з якою запопадливістю вони все це виконували.

— Чим ти їх так заохотив, як мурахи працьовиті? — гукнув він Сорокаліту.

— Нічим. Це просто розкріпачена праця! — весело відказав Микита Єгорович, повертаючи човна до берега. — Це ж авансом, а що буде, як побачать результати своєї праці?

Зробили по краю плоту ще й бильця. Поставили триніг над двигуном, а в ньому повісили електричну лампочку. Кабель тягнеться з берега від стовпа. Все враховано, все вираховано. У воронку залита вода, шланг опущено в озеро, але не до дна. Повен бак бензину. Шнур на пусковому шківу. Микита Єгорович глипнув на голову колгоспу, що все ще стояв на березі, голосно мовив:

— Боже поможи! — і рвонув на себе заводний ремінь.

Все вже перевірене й вивірене. Двигун запрацював з півоберта, загомонів, задимів спочатку, а потім присмирнів у розміреному робочому ритмі. Пожежна "кишка", що широкою стрічкою лежала на поплавцях від плоту до берега, поступово стала округлятись. Вода просочувалася в отвори й дірочки, над шлангом підіймалися невисокі фонтанчики, утворюючи на вечірньому сонці невеличкі, іграшкові веселки.

На березі вода зі шланга витікала в бур'ян. Хлоп'яки обступили калюжу. Вода спочатку була чиста, та вже через секунду, другу, третю пішла каламутна, а далі з мулякою.

— Ура-а! — зарепетував першим Василько й на манір буровиків, що радіють першому фонтану нафти на новій буровій (як це показують по телевізору), почав набирати в пригорщу каламутної води й хлюпати собі в

обличчя. Заодно хлюпнув і Каринці, що зовсім цього не чекала. На лиці майже нічого не залишилося, зате біле платтячко стало рябим.

Згодом потекла рідина схожа на мазут.

І розпочалася робота. Звичайна, повсякденна, у дві зміни, бо Микита Єгорович, прочергувавши другу половину ночі, не міг сидіти за кермом свого горбоконика. А сидіти треба було, оскільки він сам був і за начальника, і за постачальника.

Добутий матеріал висихав, тріскався, але дуже легко кришився, перетворюючись на сажу. Щоб встановити його риночну, так би мовити, ціну, Микита Єгорович, узгодивши це з головою колгоспу, вивісив щит, де пропонував дачникам купувати надзвичайно якісне добриво.

Місцеві селяни, що проїздили цим шляхом понад озером, теж читали написане, але купувати не поспішали. По-перше, у них городи внизу, це у дачників на пісках, а по-друге, вони ще не знали, що воно.

Першу машину купив за сто карбованців сивоголовий інтелігент. Микита Єгорович зрозумів, що прогресом рухає мозок. Чоловік розумової праці, мабуть, читав журнали чи чув по телебаченню і взяв до уваги відкриття. Простий дядько на таке на наважиться, скаже, ще бог його знає, яке воно, а гроші чортячі! Він не розуміє, що для посіву не варто шкодувати нічого, оскільки прислів'я твердить: що посієш, те й пожнеш. Чим більше вкладаєш у майбутній врожай, тим більше одержиш.

Микиті Єгоровичу пригодилося десь вчитане, що на Сахаліні, де за царизму жили вислані, дозволялося будь-кому брати собі землю й займатися господарством. В такому разі знімалася охорона. Брили землю не лише селяни, а й люди іншого стану. Як не дивно, а врожаї у інтелігентів були вищі, ніж у безграмотних селян. Людина, що живе і діє навпомацки, не може відірватися від засвоєного досвіду, вона змушена бути консервативною.

Коли була продана десята машина, голова колгоспу зупинив цю вільну торгівлю і наказав вивозити сапропель на шпиль й засипати під намет. Наступного року ці добрива підуть під кавуни, на яких спеціалізується колгосп. На чистому піску навіть кавун не росте. А якщо йому дати добриво під корінець, та ще таке, він дуже швидко й надійно вхопиться за ґрунт. Для кавуна головне вхопитися за ґрунт, не загинути на перших порах, а тоді корінь проб'ється до ґрунтової води і ніяка посуха йому не страшна. Навпаки, згодом чим більше тепла, тим солодші будуть кавуни і дині.

Як би там не було, а кооператив "Акванавт" зібрався у повному складі в своєму штабі, щоб підбити баланс роботі і заробіткам.

Була неділя. Чергувати на плоту у другу зміну випало Володі, Зоріку Ткачу по прізвиську Гумірабік — на березі. Зорік — хлопець ненадійний і не пристосований до роботи, пов'язаної з машинами, з молотком і терпугом. Він нелегально пише вірші, як і Володя, грає на гітарі і пробує малювати. Тому-то ставити його на двигун не можна. Заглухне, він його до ранку не заведе.

Збиралося на дощ. Гриміло десь за горою, і навіть над головою потріскував якийсь сухий і неприємний грім, небом пробігала синя блискавка, і тоді на якийсь час очі нічого не бачили. Володя сидів під дощовиком, обмахуючись бур'яниною від комарів.

— Зо-орік! — подав голос Володя, щоб перевірити на місці той і чи не заснув — Як ти там? В тебе є плащ, бо дощ надходить?

— Ні-і, нема.

— Я так і думав! Як же ти виходиш на чергування?

— Було так гарно...

— А тепер буде погано! Якщо почнеться дощ, пересунь шланг в ямку за кущами, а сам тоді сховайся в сарайчику! Та не засни, бо там затишно і тепло!

Аж тут налетів вихор, зашелестів листям плакучих верб на березі, погнав хвилі по озеру, розгойдав пліт. Володя скочив на ноги й ухопився за триніг. Дощовик злетів з пліч, але він встиг вхопити його за полу. Накинув на голову. По напнутому целофану забарабанили крупні краплі дощу. Пліт погойдувало, але він сто яв на місці, чинячи опір вітрові і хвилям Володя поправив брезентовий чохол на двигуні, щоб часом дощ не позаливав свічки чи не замкнув проводку.

Раптом Володя відчув, як пліт повернуло й почало відносити на середину. У чому справа? Кинувся до троса. Так і є! Один кінець, той що був прив'язаний до пенька, відірвався. А може, пеньок трухлявий, не витримав, зламався. Тягнувши на себе трос, Володя нарешті зупинив пліт. Треба було заглушити двигун, але він не міг відпустити трос. Та налетів вітер, він скинув чохол у воду, а дощ позаливав свічки.

Зрозумівши, що далі протилежного берега пліт не попливе, а чохол може потонути, Володя кинув трос і стрибнув у воду. Володя кинув чохол на пліт, а сам вхопився за край і почав штовхати його до берега. Залишалось кілька метрів до очерету, що ріс на міліні, як Володю щось шкрябнуло за ногу. Відчув, що на дні якісь колючі гілки й коряги. Вирішив обійти їх і став на щось пласке й слизьке. Камінь? Звідки він? Хитнувся назад і почав ногами обмацувати плиту чи щось схоже на неї. Точно. Вона неширока. Пірнув, і вхопившись за гілку, що колола йому ноги, став обмацувати той предмет. Аж воно не плита, а мабуть, камінь з могили. Сантиметрів тридцять заввишки і біля метра завдовжки. Товщина йогодесь біля сорока сантиметрів. Раптом намацав щось подібне на отвори для ключів. Випірнув і, важко дихаючи, вхопився руками за край плота, який краєм уткнувся в очерет.

Нарешті хлопець вибрався на берег, добряче поколовши ноги в очереті, де було чимало дрібних гострих черепашок. Кинувся попід вербами до хлівця, в якому дрімав Зорік.

— Спиш! — вигукнув Володя й увімкнув світло.

— Ой, не треба, зараз буде повно комарів! — пробурчав Гумірабік.

— Не з'їдять! Ти чуєш мене, соня! Я знайшов скарб! Може чув, що наші, коли відступали у війну, поскидали в озеро всі сейфи, що везли на схід! Тут, казали, таке багатство!

— Нащо поскидали? — невдоволено бурчав співбесідник, йому хотілося спати, а в такому стані людині нічого не миле, навіть скарб.

— Бо німці оточили! Як ти не розумієш! Так от на дні біля кута нашого плоту, під карчамаччям і якимсь гіллям у муляці сейф! Ти чуєш? Я його обмацав! Точно сейф! Треба там якось прив'язати пліт, щоб його не погнало кудись з того місця, а завтра, як приїде Микита Єгорович, добудемо його з води! А то він обіцяв якусь золоту жилу! Оце буде золота жила, уявляєш?!!

Вночі була сильна злива, і Микита Єгорович не наважився їхати зранку, доки не протряхне дорога біля озера. Там чорнозем і взагалі ґрунт такий, що ложка води, — миска грязюки. Приїхав він лише по обіді. Приїхав і ще здаля побачив, якого лиха наробила стихія.

— Ну що, набідокурили тут без мене? — запитав він свою команду, переступивши поріг сарайчика-майстерні. — Чого носи повісили, це нормальне явище! До нього належить бути готовим і не нюні розпускати, а все ставити знов на свої належні місця. А ви стільки часу сидите? І стільки часу простоює агрегат?

— Трос відірвало й понесло, — розповідав Володя — Я чіплявся за другий кінець і підтягнувся до берега. Двигун залило. Треба розбирати, чистити свічки і всю проводку.

— Так чого ж ви, — почав було Микита Єгорович і замовк, пригадавши, що сам заборонив хлопцям мати справу з електрикою.

Хлоп'ята переглянулися, і всі погляди на якусь мить зупинилися на Володі. Пауза насторожила Микиту Єгоровича.

— Іще якась неприємність?

— Навпаки, — мовив Володя загадково — Ви чули, що у війну наші відступали й поскидали в озеро скарби, щоб не дісталися фашистові?

Оце так секрет! Микита Єгорович отетерів. У вухах задзвеніло від такого запитання. Виходить, вони все знають? Як і звідки? Треба б якось прореагувати, проказати, що все це вигадки, та гра в байдужість не виходила. Зібравшись з духом сказав:

— Ну, чув, то й що?

— Так то правда.

— Та киньте ви вірити в різні там плітки! — сердився Микита Єгорович — Коли була та війна. І хто це знає? Хто бачив? А якщо бачили, то чому не повитягали? Все! Кінчаємо про вигадки, беремося до діла! Боцман, на човен, тягніть кінець троса на місце, як тільки пліт підтягнете сюди до берега, я займусь двигуном.

— Так то правда! — стояв на своєму Володя — Я знайшов сейф!

— Де-е? — аж похитнувся Микита Єгорович. Він уже встав було, та повернувся й сів на лаву — Де, кажу?

— На дні. Он там, де стоїть зараз пліт, куди його підбило. Я наступив на нього ногою, а тоді пірнув і увесь обмацав. Точно сейф. Тільки до половини замулений і слизький.

Мовчки вставши, Микита Єгорович поспіхом поскидав з себе одяг і, вхопивши за руку Володю, скомандував:

— Пішли!

Перший порив був кинутися швидше, стрибнути у воду й самому переконатися, але стримав себе, бо... належало обмізкувати, як же тепер бути, коли такий секрет розсекречено? Все пропало. Доведеться здавати державі, а тоді винагороду ділити на всю братію. Хіба заради цього він кинув роботу і товчеться тут з цими недорослями? Хоча останнім часом і це заняття йому подобалося. Вільний, сам собі хазяїн, робота клеїться, а там підуть і добрі гроші. Чого ще треба? — зупинився на березі біля високого очерета.

Володя в плавках зачвакав по муляці.

— Йдіть за мною.

Микита Єгорович пішов слідом, все ще не знаючи, як бути, що робити далі. Хоча віри не йняв у те, що це правда.

— Обережно, Микито Єгоровичу, тут накидано гілля. Ой, уже! — зупинився Володя по пояс у воді.

— Що вже?

— Наколовся. Коліно.

Володя нахилився й потягнув з води гілочку, яка виявилася донькою великої гілляки. Намірівся кинути її на берег, та Сорокаліт перехопив її і став приглядатися до колючок.

— Акація, — зробив висновок він — Володю, як ти думаєш, звідки тут акація? По березі озера верби ростуть, калина, ну ще кислиці. Акація у лісосмузі. Хтось же притяг гілляку з лісосмузи?

— Та й не одну. Оце місце все захаращене чомусь таким гіллям.

— Понаносило вітром? Виключено, адже вітрові належало пронести таке важке гілля через городи, через кущі й дерева. Для цього вітер мусив мати не тільки руки й ноги, а ще й голову, — говорив Микита Єгорович, витягаючи з води гілку за гілкою й передаючи їх Володі. А той виносив і викидав гілля на берег.

Пліт стояв, уткнувшись одним своїм кутом в очерет під берегом, а протилежний кут ніби показував місце розташування скарбу. Тримаячись руками за пліт, Микита Єгорович місив ногами намул і відвертався від бульб, що пузирились на воді, лопаючись, стелили над водою болотяний слід. Володя уважно спостерігав за Сорокалітом.

— Ні, то ви вже дуже далеко, ближче трохи! Ще ближче.

— Стій! — підняв руку Микита Єгорович. — Воно!

Він ще якийсь час потоптався, ногами обмацуючи предмет, а тоді, затуливши носа, пірнув під воду. На тому місці розійшлися піняві кола. Та ось він випірнув і потяг за собою ще одну гілляку. Пішов до берега, приказуючи:

— Точно! Щось є, але засмоктане в муляку так, що доведеться чіпляти тросом і тягнути трактором. Ти поміть зараз точніше, щоб не шукати ще раз!

— Помітив, Микито Єгоровичу! Ось напроти цього стовбура верби, на глибині, де кінчається кут плота!

— Ти в армії ще не служив? Не знаєш, що за орієнтир можна брати лише нерухомі предмети. А так ти візьмеш собі орієнтиром гарбу з сіном, а вона постояла та й поїхала собі.

Команда, що спостерігала з берега за діями свого керівника, посунула за ним до "штабу". Всі чекали, що скаже їхній ватажок, а він мовчав, бо й сам не знав, що сказати. Точніше, як викрутитися з цього становища, бо нічого нікому про це говорити не хотіло ся. Здивувало Микиту Єгоровича те, що темnobородий сторож дач теж був на березі і спостерігав за бовтанням у воді. Вже у дворі біля сарайчика він запитав між іншим:

— Щось загубили?

— Де?

— Ну, там, де пліт.

— Та ні, — відмахнувся Микита Єгорович.

— А чого ж ви там ковбасилися?

— Діду! — весело вигукнув Микита Єгорович. — Будете все знати, то борода... — подивився й махнув рукою. — Вам однієї вистачить... Купалися ми там з Володею. А чого це вас так цікавить?

— Дивно. Всі купаються на пляжі, а ви барложитесь у муляці.

— Дивно? — зиркнув у глибокі очі старого Микита Єгорович. — А мені дивно інше. Хто в озеро кидав гілок колючої акації? Адже її на березі нема. Хтось же наносив з лісосмуги. Наносив тоді, коли тут на дачах вже нікого не було...

— Дивись, он у хлопця кров з ноги, — кивнув сторож на Володю. — Залийте гасом, щоб не загноїлася... — а сам пішов у сторожку й почав складати в торбу якісь пожитки. На нього вже не звертали уваги.

Щоб не тягти час, Сорокаліт наказав команді напнути трос так, як він і був, а сам поїхав за трактором. Можна було б і лебідкою, та незручно, ні до чого її кріпити. І потім, діставши, треба буде його транспортувати кудись. Та й відкрити — теж проблема. Микита Єгорович перш за все завернув додому і доповів старому, що сейф знайшли. Так, як і казав дід, — недалеко від берега. Хто кидав туди колючих гілок, дід не знає і ключів від сейфа в нього нема. Він же був лише їзовим.

Як не ламав голову Микита Єгорович, виходу не знаходив. Доведеться все робити прилюдно, інакше можна влипнути в серйозну халепу. Трактор був зайнятий на городництві. Звільниться лише увечері. Тоді й приїде на озеро. Микита Єгорович повернувся сам. А тут нова сенсація. Виявляється, що стовп чи пеньок, до якого кріпився один кінець троса, хтось підпиляв. І знову, постало питання: хто?

— Хто? — запитав уголос Микита Єгорович.

— Та це наш бородань, — упевнено заявив Боцман.

— Звідки в тебе така підозра?

— Це не підозра. Він раніше потихеньку нам шкодив. І гілля — його робота! І тут... — Боцман вказав пальцем на сліди гумових чобіт, де

підшва мала "сосонку". — Це ж його чоботи! Ми спеціально не топтали слідів на сирому біля пенька.

— Він тут зараз? — насторожено запитав Микита Єгорович.

— Спить у холодку за штабом.

— Пішли! Зараз все з'ясуємо! — мовив Микита Єгорович, рішуче крокуючи берегом.

Під наметом, де любив відпочивати у спеку старий, його не було. Не було його і в сторожці. Зникли всі його речі, одяг, що висів на стіні, Микита Єгорович побачив у кутку гумові чоботи, підійшов, підняв, повернув підшвою — "сосонка".

Що все це означає? Якщо він знав про сейф, то чому не зробив спроби дістати його? Задля чого закидав те місце колючими гілками? Не мав змоги дістати? Скільки завгодно. Взимку тут нікого... Хоча! Озеро охороняється круглий рік. Мабуть, він чекав. Дочекався, а тут ми... Не дійшовши висновку, Микита Єгорович спрямував свої роздуми в інший бік: як зберегти скарб? Зараз прийде трактор, накинемо петлю троса, витягнемо на берег, а далі?..

...Витягли.

Почекали, доки стече багнюка. Не даючи висохнути, лопатою обшкребли все, що поприростало до металу, який покритий товстим прошарком іржі і дрібних пузириків, що нагадували собою темну спину камбали. Відкинули борт причепу, поклали дрючки й гуртом витягли його вгору, посунули на середину й, набившись навколо нього на платформу, гуртом повезли до кузні, бо тут його не відчинити. Поїхали всі, бо цікаво.

Сорокаліт не радів знахідці. Діяв і говорив то роздратовано, то просто сердито.

Коваль — сивоголовий, просичений вугільним чадом і тютюновим димом, коли скинули знахідку на землю, підійшов, уважним професійним оком обдивився сейф і мовив, зітхнувши:

— Таку сатану нічим не візьмеш, тільки автогеном...

— Але ж обережно! — попередив його Микита Єгорович.

— А що в ньому? — запитав коваль.

— Звідки мені знати, — невдоволено відказав Микита Єгорович. — Коли втікали, то все кидали. Може, коштовності, гроші і ще що... Звідки нам знати? Ось заглянемо в середину і все побачимо.

Автогеном випалили метал навколо замка й підняли важкі, подвійні чи спарені дверцята. Проіржавіли і завіси. Коваль підважив дверцята ломом, і вони з тихим потріскуванням піднялися. Сейф був набитий паперами, вони розбухли від води, що просочилася в середину, мабуть, ще тоді, коли його скинули в озеро. Чи то іржа, чи верхні прошарки паперу, набухнувши, не пропустили воду далі. На документах розпливлося чорнило, але залишилося все надруковане типографською фарбою.

Коваль витяг першу папку, стрічки якої відпали, підняв верхню палітурку, і на першому ж документі всі побачили металевого орла з розкинутими крильми. А в лапах у нього коло і свастика.

Ця картина Микиту Єгоровича ошелешила. Виходить, що він шукав одне, а знайшлося зовсім інше. Якщо, відступаючи, наші щось кидали в озеро, то й німці теж, утікаючи, ховали сліди своїх чорних вчинків у воду. Подивилися інші папки. Все, написане чорнилом розпливлося й вицвіло. Щоправда, якісь документи, надруковані на машинці латинським шрифтом, були в такому стані, що можна прочитати.

Приховуючи своє розчарування й тамуючи в собі радість з приводу того, що секрет діда Сорокаліта залишається поки що секретом, Микита Єгорович сказав, що все це належить передати куди слід. Він сам у місті заїде куди треба і за цими "скарбами" приїдуть. А поки що вони будуть тут, у кузні.

— Тепер мені ясно, хто накидав колючого гілля в озеро, хто підпиляв пеньок і взагалі заважав нам робити свою справу, — говорив Микита Єгорович, коли вони поверталися до себе в "штаб". — Я думаю, що наш сторож вже сюди не повернеться. Він зник назавжди. А марно. Якби він знав, що сейф нашого виробництва, він би не зникав...

— Нашого? — запитливо подивився на нього Володя. — А при чому тут чиє виробництво? Він зник, бо, мабуть, боявся, що його прізвище є в німецьких списках?

— Володю, ти молодець! Здогадався, в чому справа, а сейф наш. Видно по тому, що пропускав воду. Думаю, що німецький зотлів би, а води не пропустив. Дід цього не знав і все життя тремтів і оберігав місце, де, мабуть, при ньому було поховано цей металевий ящик з документами. Жаль, звичайно, що не скарби були в сейфі, а що поробиш, у нас свій скарб, своя золота жила! Якщо нам ніхто не заважатиме, до осені ми матимемо на рахунку круглесьеньку суму...

Здогадки виправдалися. Не було сторожа і наступного ранку. Акванавти вже відремонтували свій агрегат, і він запрацював на повну потужність.

Сторожка перейшла у повне володіння акванавтів, і вони запросили дівчат, щоб ті навели в ній порядок. Працювали весело й завзято.

Серед дівчаток був один мужчина — Василько. Він плутався під ногами і давав вказівки:

— А вікно немите! — ще й пальцем показував.

— Оце ми приберемо, пофарбуємо усе, а завтра повернеться сторож і скаже, киш звідси! — казала Рая, старанно водячи щіточкою по дверях. Вона фарбувала їх у голубий колір, а планки залишала, щоб потім пройтись по них білим.

Сорокаліт тим часом, намалювавши карту озера, ламав голову з приводу пошуків справжнього скарбу. Коли люди втікають, то їм бракує часу запливати на середину озера. Тим паче, що вони розраховують повернутися. Навіть німці й ті потопили документи недалеко від берега. Виходить, що шукати належить не далі, як на десяток — півтора десятка метрів від берега. Значить, треба переносити фронт роботи агрегату не на глибину, а вбік, понад берегом. Щоправда, буде складність, куди зливати цю чорну емульсію, біля самої води дачні ділянки. Доведеться домовлятися. Це можна утрясти, залишається головне питання, яке не має розв'язання взагалі: як дістати сейф, якщо його буде знайдено? Як його спорожнити так, щоб не було жодного свідка?

7. ОЧЕВИДЕЦЬ

В якійсь українській п'єсі народ каже: "Не розстроюй мене зранку!" Тонко підмічено. Справді, якщо вранці хтось зіпсує настрій, то вже на цілий день. Микита Єгорович заїхав у місті на заправочну станцію і... піймав облизня. Нічого, думав він, на виїзді з міста, на горі, має стояти спеціальний бензовоз з причепом, що заправляє автомобілі за готівку. І тут його спіткала невдача, доливаючи дьогтю в поганий настрій.

Влітку, особливо в жнива, коли на селі посилюється рух техніки... Хоча там майже круглий рік люди товчуться. І все ж в другій половині літа, коли вже починається кукурудза і буряки, потік пального держава спрямовує туди.

Заправочна станція біля містечка "Металіст" — три кілометри від міста, підняла настрій Микиті Єгоровичу. Тут був потрібний бензин.

"Запорожець" з повним баком, здіймаючи порохняву таку, ніби загубився глушитель, летів по трасі, обминаючи "Москвичі" і "Жигулі". Водії тих машин тільки усміхалися вслід "Запорожцеві".

А через тридцять хвилин "Запорожець" вже повертав у двір діда Сорокаліта. Старий тинявся по подвір'ю з сапою. Він зрубував бур'ян, приказуючи:

— А то вже вовки виють!

— Так, дідусю, — мовив онука. — Це прекрасно, що ви рухаєтеся. Фіззарядка вам необхідна. Та цього мало, я думаю повезти вас на прогулянку. Покатати, а то ви вже давно не виходили зі свого закапелка.

— Ні, на тому тижні був у сільмазі.

— Дідусю, поїдемо, на власні очі все там побачите і, може, встановите хоч приблизно, де саме ви вчинили свою операцію? Я ж не можу обмацати до міліметра все озеро. Воно ж величеньке, якщо на квадрати, то, мабуть, буде кілометрів зо два.

Старий стояв, спершись руками і підборіддям на довгий держак сапи й розглядав онука виляючими очима, що ховалися від вранішнього сонця в щілинах зморшкуватого обличчя. На плечах, незважаючи на літнє тепло, стара фуфайка, на ногах — побрижені, з'їдені росой старі кирзяки.

— Все, дідусю! — заявив Микита Єгорович весело, але категорично. — Прошу в машину. Зобов'язуюсь не розтрусити в дорозі й привезти на це ж місце в зібраному стані.

З машини старому світ здавався іншим. Він виглядав і дивувався, що все навколо так змінилося. Не встиг отямитись, як вже й озеро. Микита Єгорович допоміг старому вибратися з машини, тицьнув в руку костур і сказав:

— Пригадуйте!

— Боже, скільки тут усього, — бурчав старий, мружачи очі. — Цього ж тут нічого не було...

— Та це ясно, дідусю! Це я знав і без вас. Уявіть, що нічого цього нема. Ні дач, ні наметів на тому боці озера, ні отих доріжок, посланих червоним піском, ні будинка в зелені дерева. Очерет по березі, мабуть, був і тоді. Ось старезна верба у невеличкій заводі. Тут і дорога робить зигзаг...

Розглядаючи все навколо, старий помітив неподалік в очереті сіру чаплю. Поплямкав губами й, похитавши головою, співчутливо мовив:

— Не було тут таких птиць. Дрофи в полі були, чорногузи, а такої не було. І не боїться, люди ж навколо. Все міняється, навіть птиця й та стала не такою боязкою...

— Дідусю, нащо вам та птаха! Ви ж не орнітолог, ви придивіться й пригадайте.

— Та що тут пригадаєш, коли воно й озеро ніби не те. Наче вода опустилася вниз, а берег повищав. Тоді пам'ятаю, ніяких круч не було, ми під'їхали прямо до човна... Може, воно саме оце отут? А може, он там далі?

— А може, ще далі! — перекривив його онука.

— Ні, там вже дорога відривається від берега.

— Значить, тут?

— Та біс же його знає, ніби так...

Нічого більше не міг витиснути із старого Микита Єгоровичі Та й це чимало. Звідси можна розпочати другий етап пошуку. Розповів старому, що вони просто знайшли сейф, тільки він виявився німецьким.

— Це ще я малим був, — почав дід, коли вони поїхали назад — Ще тоді казали, ніби за це озеро хапалися німці. У місті німці мали два заводи, і, коли сталася революція, вони втікали, а вивезти щось дороге не встигли. Пізніше просили, щоб ми дозволили їм почистити озеро й вивезти все, що там знайдуть, а вони за те побудують нам дорогу з міста аж сюди. Наші не погодилися. Як-то кажуть, і сам не гам, і другому не дам. Ото ж в цьому озері, мабуть, щось таки є, крім нашої скрині.

Відвізши старого на місце, Микита Єгорович поспішав до штабу й сам себе ловив на думці, що вже звик до хлопців і навіть скучав, як відривався на цілий день.

Нетерплячка не давала спокою, підганяла, примушувала поспішати. Перегнати пліт на те місце, де вказав старий, не можна. Виникне запитання чому й для чого? Як поясниш? Вирішив залишити пліт на місці, тим більше, що там все гаразд, двигун працює, подає чорну муляку на берег, де вона розпливається в бур'яні й під гарячим сонцем дуже швидко висихає.

Зробив триметрового списа з металевим наконечником, сів у човен і почав майже сантиметр за сантиметром обслідувати дно. Думав знову прив'язати молоток на капроновий шнур, але такий прилад не зможе пробитися крізь намул, якщо сейф глибоченько засмоктало, а спис із гострим наконечником пройде без перешкод.

Ось так з ранку до обіду працював Сорокаліт, поставивши для чогось буї у воді. Його акванавти що знаходилися на цьому ж березі, тільки на чималій відстані, дивувалися. Що то їхній вожак намислив собі?

Але Микита Єгорович знав, що запитання виникнуть і ламав голову над відповіддю.

Публіка така, що брехати належить обережно. За одну мить можна втратити авторитет.

Купався і впускав годинника? Оце саме і є оте, що кажуть білими нитками. Міряю прошарок намулу, щоб знати наперед запаси?.. "Ірунда", як кажуть дідусь. Звідки тобі знати, на якій глибині починається прошарок сапропелі, адже спис входить у нього так само легко, як і в воду? Краще за все взагалі не брехати. На всі запитання хитренько підморгувати й казати, що це черговий секрет! Так і зробив.

Після обіду знову теж саме. Починав від буйка, який він переносив по мірі того, як просувався уздовж берега Відчував, що така відповідь чомусь не задовольнила ні Боцмана, ні Володю, які промовчали, але невдоволення можна було відчути по тому, як вони знизали плечима.

Після обіду взяв собі напарника, щоб сидів на веслах, бо самому гребти й обмацувати дно металевим наконечником незручно Оскільки Боцман, Володя і Гумірабік працювали на основному про мислі, в напарники напросився Василько. І це добре, бо доросліших обов'язково треба було б обманювати, відповідаючи на запитання, а тут свята наївність, що не скажи, повірять. Так розраховував Микита Єгорович і помилився.

Василько виявився таким "чомукалом", від якого не було порятунку до самого вечора.

— А чому ви плаваєте тут, а не там? — вказував пальцем на пліт.

— Один дядько загубив годинника вночі і шукає його біля стовпа, де було світло, горіла лампочка. В нього питають, а де ви загубили годинника? Він каже — там, на трамвайній зупинці. А чого ж ви шукаєте тут? Та того, що там темно, а тут ліхтар є... Зрозуміло? — викручувався Микита Єгорович.

— Ні, — похитав головою Василько, невміло пораючись з весла ми для дорослих — Він що, пришелепкуватий?

— Хто?

— Ну, той дядько? Володя каже, що ми на муляці заробимо три тисячі! А Рая йому не вірить, каже, що ви вже скоро женитесь.

— Я? — здивувався Микита Єгорович — Звідки в неї такі дані? І взагалі, що з того, що женюсь? А-а, це вас кинув попередній вожак, бо женився! Чув я таке. Так звідки Рая взяла, що мені загрожує одруження?

— Каже, що Ляна Григорівна вас скрутила. Ви її возите на автомобілі, а це до добра не приведе. А Боцман каже, що нехай жениться, ми й самі...

— Передай усім, а головне, Раї, що дядя Микита чи генеральний, як там ви мене зовете за очі, не міняє чоловічу дружбу на жіночу... — і... вмовк, бо спис вдарився об щось тверде. Камінь? Постукав ще й переконався, що коли не залізо, то камінь-дикар. Щось надто тверде.

— Якір! — скомандував Микита Єгорович. І сам кинув у воду металевий іржавий хрест, що слугував за якір. Капроновий шнур обпік йому долоні, та це не біда. Він намацав списом той твердий предмет і посадив поряд Василька, наказавши тримати списа ось так і не підіймати, доки не одержить команди. Сам роздягся і пірнув під човен. Глибина невелика, біля трьох метрів. Почав обмацувати, давлячись без повітря. Випірнув і, тяжело дихаючи, вхопився за борт човна. Відпочивав,

думаючи про те, що йому повезло. Цей сейф стояв "на попа", так, як колись у кімнаті. Натрапити списом на нього було складно, але ж натрапив. Виходить, що повезло, та ще й як!

Ще раз пірнув і остаточно переконався, що все саме так, як він побачив одразу. Залишив непомітний буйок, помітивши заповітне місце. Надійно й не дуже помітно здаля для стороннього ока.

А що ж далі?

Плавати човном і штрикати воду списом вже не треба. А коли так, то пошуки припинилися. Чому? Акванавти зроблять висновок: все, що він шукав, знайдено. Залишається лише в'яснити, що саме шукав. Як викручуватись? Що тепер вигадувати? Адже цю знахідку треба дістати самому, без свідків. Як і коли, якщо свідки крутяться тут зранку й до вечора? Доведеться почекати до осені, до першого вересня, коли вони виметуться звідси, бо покличе школа.

Так думав Микита Єгорович день, другий і третій. А на четвертий його почали мучити сумніви. Соромно було обманювати цих щирих і довірливих хлоп'ят. А не дай бог здогадаються чи якось довідаються про все, втратять віру в дорослих. Ото й буде "Не розстроюй мене зранку", не можна псувати їм ранок життя, не можна відкривати свої вади, вади дорослої і вже спотвореної життям людини. Всі вади і недоліки людської вдачі у малого не передаються генами, вони прищіплюються дорослими людьми. Все хороше й погане діти запозичують у дорослих. Було б ідеально вирощувати дітей в спеціальних розроблених вченими умовах, як вирощують нові сорти картоплі з паростка, стерильно чистого і позбавленого усіх хвороб, які має картоплина. З такого паростка виростає чиста картоплина, вільна від усіх батьківських недугів. На жаль, таких людей не виховати, бо всі вони виростають в середовищі, де всього є, і хорошого і поганого.

Роздумуючи так, Микита Єгорович вирішив розповісти все своїм акванавтам, розсекретити свій секрет.

Зібравши ввечері в "штабі" своє товариство, Микита Єгорович розповів їм про те, що знайдені з озера документи він відвіз куди слід і сказав, що сторож дач зник у той же день, як вони дістали з озера сейф. Решта — то вже справа тих органів, для яких такі справи складають повсякденну роботу і службу.

— Відкриваю вам іще один секрет. То ми знайшли зовсім не те, що я мав на увазі, що я шукав. Я вам про це не сказав, аби заздалегідь не розкривати карти, щоб потім було менше розчарувань. Те, що я шукав, сьогодні ми з Васильком знайшли.

— Що? — вирвалося у Боцмана — Ще сейф?

— Так, іще один сейф. Але це вже наш. Походження його мені відоме. А про той, як і ви, я нічого не знав. Знайшли ми його випадково.

— А що в цьому? — запитав Володя.

— Мені теж цікаво взнати. Ось дістанемо, відкриємо, я подивлюся і скажу, — усміхався Микита Єгорович — Раптом там щось хороше?

8. ФІНАНСОВИЙ ІНСПЕКТОР

КОМАРОВСЬКИЙ

Відчиняючи старі ворота з почорнілих дощок, Микита Єгорович згадав кінофільм, де під'їздить шикарний каділак, перед ним підіймаються двері гаража.

Машина заїхала, водій вийшов з гаража, натис на кнопку, і двері опустилися — не ходи собака в двір! А тут же відчини і зачини, тягаючи цю важку дерев'яну споруду, а тоді ще й замкни на замок, бо машина буде надворі. Якись жартівники можуть позичити так, що більше не побачиш.

Однак всі ці турботи полиняли й зникли, як тільки Микита Єгорович увійшов до хати. Там клопоталася сусідка — баба Марфа. Ще в хатині вона прошепотіла:

— Ой, хлопче, погано йому... Вже й не розмовляє.

— То, може, він на вас розсердився? — спробував пожартувати онука, та баба подивилася на нього здивовано й підняла обидві руки.

Пройшов до світлиці й переконався, що жарти тут недоречні. Мабуть, старий проситься на той світ. Однак живий і здоровий родич мусить потурбуватися про хворого, якщо він навіть у безнадійному стані.

З допомогою сусідки Микита Єгорович зібрав діда в лікарню й не без труда запхав його, громіздкого й безвольного, в свій непристосований для таких пасажирів автомобіль.

У міській лікарні прийняли не без клопоту. Вранці чи серед наступного дня належало з'явитись і поговорити з лікарями. Може, потрібна операція, хоча в такому віці... Чи ліки якісь потрібні.

Одне слово, діставання сейфа з дна озера автоматично відмінялося.

Цього ж вечора на дачі двох сестричок Ірини і Карини, коли все сімейство зібралося біля телевізора, відбувалася цікава розмова між татком і молодшою донькою.

— Мама скаржилася, що вас з Іриною навіть на обід не загнати. Де це ви пропадаєте? Вас там медом годують? Цілими днями бовтається в озері?

— Хлопці зробили пліт...

— Та я бачив.

— Вони добувають мул із озера і збирають гроші на...

— На батискаф, — підказав тато — І це я знаю. І що знайшли німецький сейф з документами — теж знаю, — сказав батько до старшої, яка дивилася на екран телевізора і не брала участі в розмові. — І те, що сторож наших дач злякався, думав, що ті списки його розкриють, і втік світ за очі...

— Противний дід, — між іншим, мовила Ірина. — Він увесь час заважав хлопцям, шкодив. Усе робив, щоб вони не дістали сейф.

— Так то не той сейф! — весело загомоніла Карина. — Дядько Микита знайшов другий сейф, справжній! Каже, що в ньому щось є, а Боцман казав, що там скарб!

Карина ще щось казала, та батько її не слухав. Пригадав, що ходили слухи про коштовності, ящики чи сейфи з ювелірного магазину, які напередодні окупації було скинуто у воду. Може, за цими скарбами і полює молодий чоловік — дядько Микита? Якщо й справді знайшов щось варте уваги на дні озера й збирається скористатися ними, то для чого він розповідає про це дітям? Мабуть, і сам не дуже вірить у ті скарби. А там хто його знає. Сам він все одно нічого не зробить, не витягне...

Як би не було, а міліціонер — представник влади і держави, знаючи про таке, зобов'язаний доповісти куди слід.

За ніч він не забув свій намір і вранці зателефонував своєму однокашнику, що працював у фінорганах обласного центру й розповів про скарби в озері. Той прореагував якось без емоцій, але подякував і сказав, що бере це до уваги.

Гасаючи містом у пошуках ліків, Микита Єгорович не забував, що на озері його чекають. Дивувало його те, що люди ніяк не можуть влаштуватися під сонцем так, щоб у лікарні були необхідні ліки і всілякі припаси, в гастрономі все, що душа людська бажає, а в універмазі оте, що зараз називається дефіцитом. Адже все це рукотворне, все це виготовляють люди. Чому ж вони не роблять? Не хочуть? Неправда. Всі хочуть мати, і майже всі згодні працювати, робити й виробляти. Хіба що невеличкий процент хитрунів і нероб знайдеться, які б відмовлялися займатися будь-якою працею, нехтували навіть цікавим заняттям. Це, так би мовити, темна піна суспільства, без неї не обійтись. Але ж здорові сили могли б це все легко і просто виробляти, якби... їм не заважали. Хто? А ті, хто ставить умови. Лише вони знають, як на світі належить жити тобі й мені. Лише вони знають, що можна робити, а чого не слід і навіть, як ложку тримати, вони знають. Шкода тільки, що при такій науці ложка та залишається порожньою...

Упоравши діда і довідавшись, що йому вже трохи легше, Микита Єгорович не їхав, а летів до озера, бо після обіду звільниться трактор, що вичищає двір на фермі, і його треба буде перехопити, доки він у цих краях.

Зупинився, ляснув дверцятами і зустрівся з десятком пар зацікавлених очей. У штабі його чекали. Тим більше, що й двигун мовчав. Закінчилося пальне, а вчора ніхто про це не думав. Шкода, що цілий день пропав, та сьогодні Микита Єгорович за палим не поїде, бо он за деревами торохтить трактор, їде сюди, щоб витягти на берег те, що заховане було майже півстоліття тому. Якби ж знаття, що в сейфі. Може, його не варто діставати, мучитись. Та ні, навіть якби він був порожній і то... самого металу в ньому до центнера, а то й більше.

А трактор вже вискочив на дорогу і зупинився.

Маючи досвід легше працювати. Хоча цей сейф був трохи далі від берега й глибше у воді, до нього Микита Єгорович підступався з упевненістю людини, звичної до таких справ. І пірнав уже не з човна, а заходив у воду з берега, тягнучи за собою трос... Коли вода почала лоскотати підборіддя, трохи проплив, а біля буйка, за звичкою затуливши носа, пірнув. Сейф стояв догори ніжками і тому не було потреби обв'язувати його петлею упоперек, як поросся, що виводять на щиріцю; протягнув кінець троса у вушко й зав'язавши, залишив довгий кінець, щоб зручніше розв'язувати.

Випірнувши, Микита Єгорович махнув рукою — давай! Трактор піднатужився, додаючи обертів двигунові, й тихо почав віддалятися від берега. Але попереду посадка з колючих сріблястих маслин. Хоч машина й металева, та лізти в колючки їй не можна. Шкода дерев. Тому-то трактор здав назад. Хлопці підтягли трос — укоротили його, і машина пішла від берега, а тоді повернула по шляху. Спочатку двигун працював на повну потужність, бо намул зжився з цим предметом і не хотів його віддавати, але все ж таки здався на милість переможця.

Сейф тягли волоком до самого подвір'я.

Навколо зібралися зіваци. Хіба ж не цікаво бачити те, що піввіку пролежало під водою.

Чутки все далі розходилися, про сейф знали не лише люди з сусідніх дач.

Не встигли отямитися й обдумати, як діяти далі, коли біля двору зупинилася міліцейська машина з синім ліхтарем, а за нею чорного кольору "Волга".

— Оце саме те, чого нам бракувало для нового щастя! — мовив Микита Єгорович назустріч непрошеним гостям, які виходили з машини і зупинялися у дворику біля трофею. — Де ж ви раніше були? Чи не було бажання бруднити руки? Нехай хтось у багні порпається, а ми встигнемо на готовеньке. Нічого сказати, розумно, але не дуже чесно.

З машини тим часом виходили солідні дядьки у білих сорочках і в формі. Перед вів кремезний здоровань у легенькому з м'якої соломки брилі, й задля чогось з ключами на пальці. Простягнувши руку найстаршому серед юнацької компанії у дворі, промовив втомлено і вальяжно, ніби робив послугу:

— Комаровський, Ілля Аврамович, фінінспектор Облфінвідділу.

— Даруйте, не можу, — показав мокрі в муляці руки Микита.

Простягнена рука зависла у повітрі. Та це не збило з пантелику інспектора, він став новеньким сандалетом на мокрий сейф, що лежав посеред двору в невеликій калюжці, й мовив на публіку, утворену з приїжджих і дачників:

— Виходить, що не всі плітки пустопорожні? Як-то кажуть, на голому місці нічого не буває. Якщо вже люди гомонять, то щось там є! І як ви собі думали діяти далі? — допитував Микиту Єгоровича фінінспектор, а все його оточення чекало розв'язки.

— Ми ще не замислювалися щодо цього.

— А замислитись треба було! — заговорив службовим тоном міліціонер, батько Ірини і Каринки. — Треба погрузити вещь на лафет і повезти в місто. Там буде створено комісію...

— Спасибі за підказку, тільки, мені здається, ми обійдемося і без міліції. Тут хуліганів нема, ніхто порядку не нарушує. І взагалі вас сюди не

запрошували! — ледь стримував себе Микита Єгорович, оскільки не чекав такого повороту справи. Передчуття йому підказувало, що воювати з цими дядьками складно. На їхньому боці закони і всілякі інструкції, а як їх повернути собі на користь, вони знають. Дивувало й те, як швидко вони пронюхали. Кажуть, земля слухом повниться, але почути можна лише кимсь промовлене...

— Можете не сумніватись. Ми вже в такому ділі перевірені. Он той сейф знайшли і здали. І зараз ми думали подивитися, що в ньому. При свідках, звичайно, і здати куди слід, — мовив Микита Єгорович.

— Так ми і є "куди слід", — підказав Кемеровський і засміявся. — Чи показати документи? Товариш Золотушний, ви готові? — запитав він, не повертаючи голови.

З-за його спини вийшов невеличкий, гостроносий в окулярах сивенький чоловік з облупленою металевою скринькою. Опустив її на траву і, поправивши окуляри, став оглядати сейф. Задля чогось обійшов навколо нього й опустився навпочіпки біля замка. Щось слухав, нюхав, заглядав у отвір, прочистивши його цвяхом. Тоді розкрив скриньку й дістав ручну дрель. Просвердлив дірку у замку неподалік від отвору для ключа, встромив туди швайку з загнутим кінцем. Щось клацнуло. Тоді він дістав "фомку", підважив дверцята. Ще одне зусилля, і він відкрив їх, поставив вертикально. Далі не пускала чи то іржа, чи, може, вони взагалі не відкидалися до кінця.

Не змовляючись, гості кинулися до сейфа. Першим нахилився фінінспектор. Витяг пачку грошей, переперезаний банківськими стрічками.

Сейф щільно був набитий червоними тридцятками. Фінансист висмикнув по купюрі й роздав тим, хто його оточував, промовляючи:

— Які гроші були колись! А зараз нікому не потрібні папірці. Виходить, що цього разу ви, як-то кажуть, дали маху! Хоча... — і почав викидати гроші на траву. Він не помилився, під грошима були невеличкі плескаті коробочки темного кольору. Взяв одну з них і підняв кришку. На чорному оксамиті лежав блискучий ланцюжок і медальйон. Двома пальцями підняв ланцюжок і мовив зі знанням справи:

— На сучасні гроші — це біля трьох тисяч!

— Невже? — здивувався міліціонер.

— По-перше, саме золото дещо коштує, а по-друге, тут же камінчик... ви бачите, як виграє синім, а сам нібито білий, прозорий. Діамант чистої води! Так, товариші члени комісії, — звернувся Комаровський до тих, що з ним приїхали. — Влаштовуйтесь, хто як може. Ось тут при свідках будемо складати акта. Стільчик знайдеться?

Володя метнувся до сарайчика і приніс табуретку.

— Прошу, — сказав фінінспектор, всадовляючи на табурет молодика з папкою, свого підлеглого. — Іван Ілліч, принеси сюди саквояж. Ми ж не повеземо у місто з сейфом. Складемо туди...

А коли закінчили складати акта й переписувати все, що було в сейфі, Микита Єгорович, ніби між іншим запитав:

— І скільки це в цілому? Я маю на увазі гроші? На яку суму тут?

— Я вам не можу сказати точно, — почав було інспектор, та його якось сердито перебив Микита Єгорович.

— Приблизно!

— Ну, якщо приблизно, — тягнув слова інспектор. — Виходить сума, заради якої варто було якщо не висушити озеро, то обмацати все дно... Точніше буде відомо потім. А нащо вам знати?

— Привіт! — вигукнув Микита Єгорович. — Як це нащо? Ми півліта бовталися у воді, шукали все це. Знайшли, здаємо державі, а в нас питають "нащо?" Ви киньте такі собі жарти! Ми маємо право на проценти від знайденого.

— Але ж ви не здаєте, ми забираємо...

— Хто вас сюди запрошував? — вже почав нервувати Микита Єгорович. — Ми не злодії якісь, ми перший сейф здали і другий повезли б. І розкрили б при людях! Нащо ж ви з рук вириваєте? Та й не в мене, а ось у дітей...

— Це ви правильно підмітили. Процент вам справді якийсь належить, але його доведеться здати в дитячий фонд. Так тепер заведено. Ви знаєте, що є такий фонд?

— Мені знати не обов'язково! Ось у них питайте? Шановні хлоп'ята, ви знаєте, що у нас у державі є дитячий фонд? Ви якось на собі його діяльність відчули?

Хлопці переглянулися, низали плечима.

— Так ось, нікуди ми здавати нічого не будемо. У нас свій дитячий фонд. Чи оце не діти? А ті, хто у фонді, мусили б мати сором і не відбирати в дітей під маркою фонду!..

— Як це не відбирати? — обурився гість.

— А так! Он у Донецьку школярі знайшли скарб. Так його поділили між державою і дитячим фондом. А діти залишилися, як-то кажуть, з

носом! Той, що випрошує милостиню — старець, а той, хто віднімає її, називається бандитом! Діти не знають, куди пішли ті коштовності. Може, на зарплату та на премії дорослим дядям, які організували фонд, щоб мати собі тепле місце. Зараз вже стільки розвелось тих фондів, що волосся на голові не вистачить!.. Ми на таке не підемо! Це наш колектив. Ми проголосуємо і результат вам скажемо. Ми не будемо купувати на ці гроші джинси, хоча декому з нас вони б не завадили. Ми збираємо кошти на будівництво батискафа! Ось для чого існує наш фонд. Ось для цього ми працюємо, заробляємо гроші і приносимо користь людям.

— Розберемось, — буркнув фінінспектор, застібаючи саквояж.

— Копію акта залиште, будь ласка! — мовив Микита Єгорович і підморгнув Боцману. — А то я вас знаю! Прошу! — передав папір Володі і мовив у спину інспектору: — Хоча б подякували нам за клопіт!

Машини, розвертаючись, смикалися взад-вперед. Вибравшись на шлях, набирали швидкість.

Микита Єгорович мовив услід:

— Кесарю Кесареве!..